

Livet på landet

Familjejordbruk på södra Öland under 1950- och 1960-talen

unesco

Världsarv

Länsstyrelsen
Kalmar län

Livet på landet

Familjejordbruk på södra Öland under 1950- och 1960-talen

Meddelande 2023:04

ISSN 0348-8748

Utgiven av: Länsstyrelsen Kalmar län

Ansvarig enhet: Kulturmiljöenheten

Författare: Ann Moreau, Länsstyrelsen Kalmar län & Lennart Nilsson, Plantago

Omslagsbild: Ulla Petersson i Övra Ålebäck står i dörren till mjölkrummet. Hon är precis klar med mjölkningen och har diskat mjölkspannarna. Foto Gunnel Andersson 1960

Porträttfoto: Yngve Rådstedt

Kartor: Ann Moreau, s. 7, Per Lindegård, s. 87

Karttillstånd: Länsstyrelsen Kalmar län © Lantmäteriet

Tryckt hos: Taberg Media Group AB, 2023. Svanenmärkt trycksak 3041 0271

Upplaga: 1 500

PLANTAGO

- ett kunskapsföretag inom natur och kultur

Kulturarv–kunskap och tradition

Kulturarv är det som tidigare generationer skapat och som förs vidare in i framtiden. Det finns runt omkring oss i vardagen, tillhör oss alla och är kittet i vår tillvaro. Kulturarv kan vara både materiellt och immateriellt.

Det materiella kulturarvet, kulturmiljön, är fysiska lämningar som byggnader, stenmurar, åkrar, betesmarker och allt annat som vi kan se eller ta på.

Det immateriella kulturarvet kan enkelt sägas vara kunskaper och traditioner som förs vidare mellan människor. Till exempel de kunskaper som är knutna till ett lantbruks sysslor. Men här ryms även personliga minnen, traditioner, lokala berättelser, dialektala uttryck och traditionella hantverk.

Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap är ett resultat av många generationers arbete. Ett arbete som utförts såväl på själva gårdarna som ute på åkrarna, i sjömarkerna och på alvaren. Kunskapen om och erfarenheten av själva brukandet är ett viktigt kulturarv. Om odlingslandskapets alla kulturvärden ska kunna bevaras för framtiden måste även det immateriella kulturarvet lyftas fram.

En del i länsstyrelsens uppdrag är att ta fram kulturhistoriskt underlag om världsarvet. En studie som ökar kunskapen om det immateriella kulturarvet, och ger en ny dimension till odlingslandskapet på södra Öland, har ett högt värde.

Jag vill rikta ett varmt tack till de personer som har låtit sig intervjuas, som har tagit sig tid och delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter, som har svarat på alla möjliga, och ibland även omöjliga frågor. Utan ert intresse och tålamod hade denna skrift inte blivit till.

Jag vill också passa på att tack författarna, Ann Moreau och Lennart Nilsson, som förmedlat berättelserna från de intervjuade personerna till en spännande och viktig skrift om ”livet på landet”. Den rör en tid som inte är beskriven så ofta men där vi ännu har tillgång till den generation som har möjlighet att berätta för oss.

Birgitta Eriksson
Länsantikvarie

Innehåll

Kulturarv–kunskap och tradition	3
Att fånga kunskap från en gången tid	5
Carl-Johan i Alby	9
Elisabet i Södra Möckleby	19
Gunnar i Kvinnsgröta	25
Göran i Lilla Dalby	33
Ingrid i Lilla Frö	41
Lena i Frösslunda	49
Lennart i Mysinge	59
Ulla i Övra Ålebäck	67
Sammandrag av intervjuerna	74
Några tankar om tiden	79
Ordförklaringar	80
Källor och litteratur	82

Att fånga kunskap från en gången tid

Årtiondena efter 1945, då andra världskriget var slut, var en period då stora förändringar skedde inom lantbruket på Öland och i hela Sverige. Traktorer, nya maskiner och redskap togs i bruk på gårdarna. Till detta kom en intensifierad växtförädling, handelsgödsel, djuravel samt utbildning och rådgivning. Under 1940- och 1950-talen installerades elektricitet, vatten och centralvärme i boningshusen.

Den tidsperiod vi är intresserade av sträcker sig från tiden efter andra världskriget fram till 1970 med en tyngdpunkt på 1950- och 1960-talen. De personer vi sökte för att intervjua skulle vara 70 år eller äldre. Personerna skulle ha egna erfarenheter från en uppväxt på en gård som drevs som familj jordbruk. Den kunskap vi har om odlingslandskapet hör till männens sfär. Det är en brist att kvinnors arbete inom jordbruket inte har gjorts synligt i högre grad. Vi har därför varit angelägna om att hälften av de intervjuade personerna skulle vara kvinnor. Barnens delaktighet i arbetet på gården har uppmärksammats för att beakta barnperspektivet och barnens roll inom dåtidens lantbruk.

Åtta personer, fyra kvinnor och fyra män i åldrarna 72–86 år, har intervjuats. Alla åtta har vuxit upp på gårdar på södra Öland under den aktuella perioden. Tre män och en kvinna bor kvar på de gårdar där de växte upp medan en man och tre kvinnor har flyttat från hemgården men inte längre än till grannsocknen. Frågor har ställts enligt en i förväg utarbetad lista med frågor om hur ett familj jordbruk på södra Öland bedrevs under 1950- och 1960-talen.

Frågor som vi ville ha svar på:

- I vilken grad fanns nymodigheter som traktorer och skördetröskor på gården? När blev köken moderna med elektrisk spis, kylskåp och indraget vatten?
- Vilka grödor odlades och vilka djur fanns på gården?
- Vem gjorde vad? Hur var ansvaret för gårdens arbete fördelat inom familjen mellan män, kvinnor och barn?
- Vilka är de största skillnaderna mellan tiden då du växte upp och idag?

Vi har varit två personer vid varje intervjutillfälle. Intervjuerna har inte spelats in. De åtta personerna har intervjuats vid två tillfällen med en eller ett par veckors mellanrum. Berättelserna skildrar deras egna erfarenheter och vi har återgett dem så som de har berättats för oss. De har läst och godkänt det vi har skrivit.

Enligt jordbruksräkningen 1944 fanns det 425 gårdar inom världsarvsområdet med en areal mellan tio och hundra hektar åker. Den nu genomförda studien är endast en liten andel av alla de gårdar som fanns på södra Öland under mitten av förra seklet. Materialet är för litet för att kunna göra några långt dragna slutsatser. Personerna som vi har intervjuat ger trots allt en uppfattning om vardags-

livet på en gård. Det finns också ett värde i att bevara och presentera enskilda levnadshistorier. För en bredare och mer komplett bild krävs ett omfattande, men mycket intressant arbete, som vi lämnar åt framtiden.

Porträtten är tagna av fotografen Yngve Rådstedt under 2023. Skriftens övriga fotografier är hämtade från Leif Ehnemarks fotoarkiv i Borgholm, Resmo hembygdsförening samt bildarkiven i Kalmar läns museum och Borgholms kommun. Motiven är från hela Öland och är till största delen tagna under 1950-talet. Fotografierna är inte från de gårdar som berättelserna handlar om.

Jordbrukspolitik under 1900-talet

Under början av 1900-talet började bönderna organisera sig politiskt genom Jordbrukarnas Riksförbund och Bondeförbundet. Alla politiska partier bedrev jordbrukspolitik. Den socialdemokratiska jordbrukspolitiken gick främst ut på att avskaffa statarsystemet och att lantarbetare skulle få kontantlön.

Som en följd av den ekonomiska krisen på 1930-talet fick jordbrukarna svårt att sälja sina produkter. För att gynna jordbruket och samtidigt försöka säkra landets självförsörjning, började staten prisreglera livsmedel.

En ny epok inom jordbrukspolitiken startade 1947 då riksdagen godkände regeringens förslag om:

- ett inkomstmål för jordbrukarna så att de skulle kunna försörja sig på jordbruket
- ett produktionsmål så att landet skulle bli självförsörjande på livsmedel
- ett effektivitetsmål där staten skulle verka för att rationalisera jordbruket.

Rationaliseringen innebar ett omfattande system av regler. Blandjordbruk blev alltmer ovanligt till förmån för specialisering på antingen djuruppfödning eller växtodling.

Lantbruksstyrelsen inrättade 1948 lantbruksnämnder i länen. Dessa nämnder hade genom jordförvärvslagen beslutsrätt i frågor om fastighetsköp. Staten hade bestämt att jordbruk skulle bedrivas i form av basjordbruk om 20–30 hektar åker. Om ett tänkt köp stred mot rationaliseringen kunde lantbruksnämnderna stoppa köpet. Alla dessa beslut ledde till att gårdar slogs ihop. Många övergav jordbruket för att flytta in till städerna och ta anställning inom industrin. De bönder som var kvar köpte eller arrenderade mark från grannar.

En lönelikställning mellan jordbrukare och industriarbetare infördes 1952. Det innebar att jordbruksbefolkningen lönemässigt skulle vara likställda industriarbetarna.

Under 1960-talet hade underskottet av livsmedel blivit överskott, så kallade köttberg och spannmålsberg. Prisregleringarna och överproduktionen hade blivit en kännbar ekonomisk belastning för staten. Men först 1990 skedde den största jordbrukspolitiska förändringen sedan 1930-talet då prisregleringarna togs bort. Olika former av stöd till jordbruket blev åter aktuella när Sverige blev medlem i EU 1995.

Världsarvet

Södra Ölands odlingslandskap är sedan 2001 upptaget på Unescos världsarvslista inom kategorin *Kulturarv – Levande landskap* – Kontinuerlig markanvändning. Odlingslandskapet omfattar byarna, den odlade jorden och betesmarkerna. Dessa delar bildar tillsammans världsarvet.

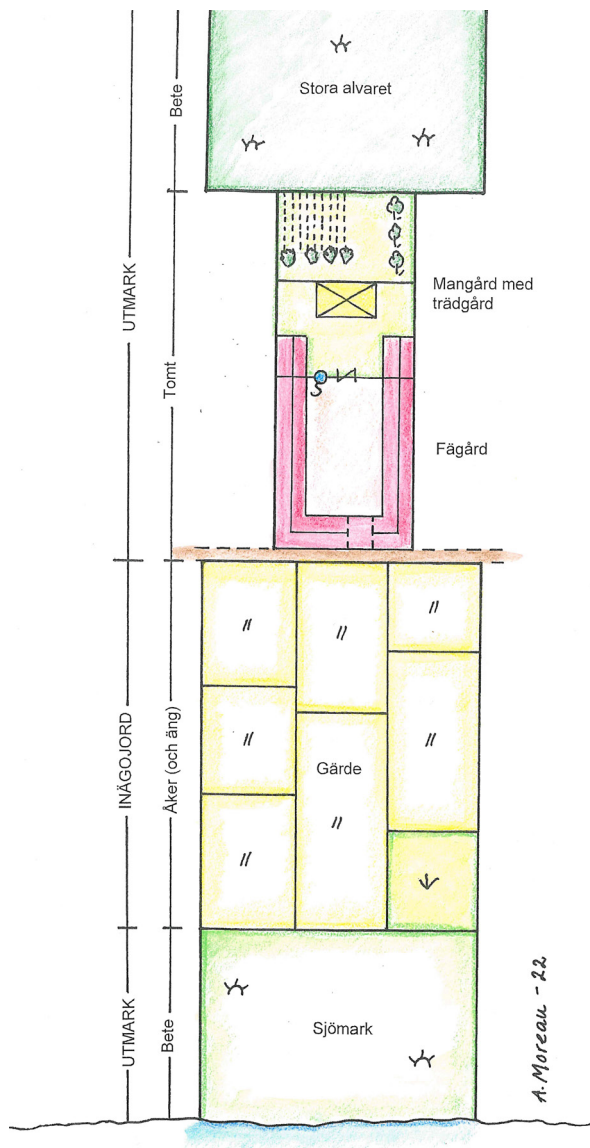
Under tidig medeltid (1100–1200-talen) gjordes en uppdelning av jordbruksmarken i inägojord och utmark som fanns kvar fram till 1800-talet. Inägorna bestod av åkrar och ängar. I utmarkerna betade djuren och här anlades byarna i anslutning till gårdet. Denna indelning och användning av markerna är anledningen till att södra Ölands odlingslandskap är uppfört på Unescos lista över världsarv.

För att de unika kultur- och naturvärdena ska finnas kvar, måste det också i framtiden finnas ett levande jordbruk. Det tas ibland för givet att natur och landskap bevaras om de skyddas från människans inverkan. Men grunden för världsarvsutnämningen är den motsatta, nämligen att det öländska odlingslandskapet måste fortsätta att brukas.

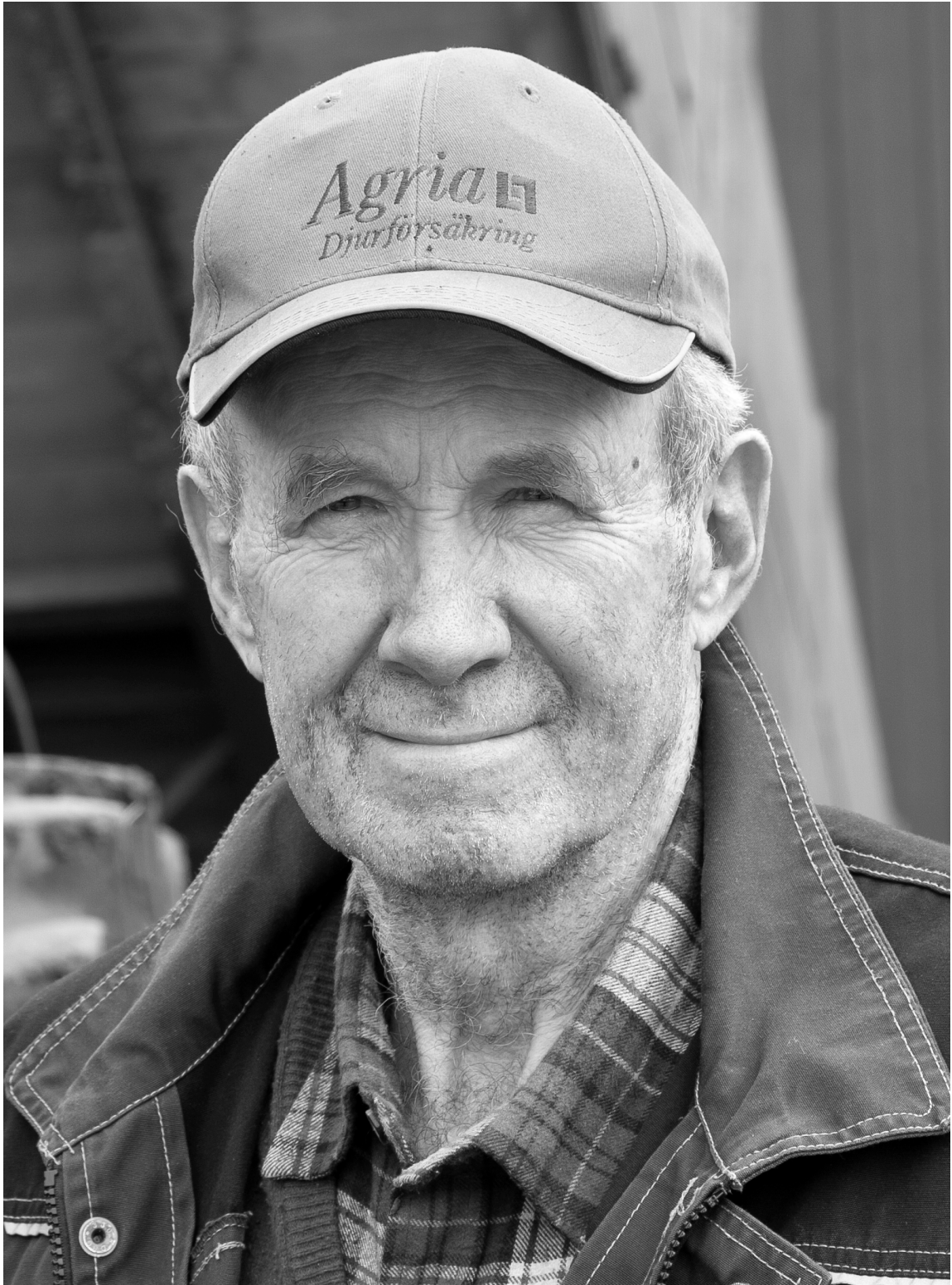
Faktaruta

Världsarvskommitténs motivering till världsarvsutnämningen:

- Landskapet på södra Öland är präglat av sin långa kulturhistoria och anpassning till de naturliga förutsättningarna i form av platsens geologi och topografi.
- Södra Öland är ett unikt exempel på mänsklig bosättning där de olika livsmiljöerna på en enskild ö tas tillvara på bästa möjliga sätt.

Principskiss över en gårds ägor på södra Öland. Gården, som är världsarvets minsta enhet, består av tomten, åkrarna och betesmarkerna.

Carl-Johan i Alby

Carl-Johan Sigvardsson är född 1947 och uppvuxen på en gård i Alby i Hulterstads socken. Intervjuerna är gjorda hemma hos Carl-Johan i Alby den 22 februari och 11 mars 2022.

Albys marker sträcker sig från Stora Alvaret i väster och vidare fem kilometer österut mot Östersjön. Byn är en radby som ligger längs strandvallen. Åkerjorden består av svartmylla på ler- och jetterbotten samt grusjord. Under 1950- och 1960-talen fanns det elva gårdar i byn.

Carl-Johan berättar:

Bymöten

I Alby hölls bymöten, eller stuga som det kallades, tre gånger om året. Byordningsman valdes på ett år och ansvaret gick runt bland bönderna i byn. Byordningsmannen skulle kalla till mötena som hölls hemma hos honom. En klubba som tillhör bymötena finns fortfarande kvar.

”Börjestugan” var årets första möte som hölls i januari, efter trettondagshelgen. Då var det diskussioner om bland annat utarrenderingen av fisket och jakten. I byn fanns två–tre fiskare. Kungliga jaktklubben har sedan 1950-talet arrenderat jakten på rapphöns i Alby. Olika försök har gjorts för att gynna rapphönsen. Bland annat har jaktlagen enligt en modell från England låtit så in en zon av åkern, mot åkerrennen, med en annan gröda. Den insådda kantzonen skulle gynna de nykläckta kycklingarna. Börjestugan var en mycket festlig sammankomst och det dracks en hel del brännvin. Det var bara männen som deltog i mötet.

Det andra mötet var ”första-maj-bymöte”. Då diskuterade man frågor som vårsyn av hägnader och skötsel av samfälligheter som städning av

”Byskogen” intill dansbanan och grusning av sjögatan. Sjögatan skulle grusas för att vara farbar ned till stranden enligt avtal med de som arrenderade fisket. Gruset bestod av alvarmo som lades i hålorna i vägen. Auktion hölls på betet i sjögatans renar.

Årets tredje och sista bymöte var ”Slutstugan” som hölls vid luciatid i mitten av december. Mötet började mitt på dagen och det var bara männen som deltog. Under eftermiddagen gjorde man en paus för arbetet i ladugårdarna. Bymötet fortsatte sedan på kvällen och då fick även kvinnorna vara med. Byordningsmannen med fru bjöd på stor middag och ofta hade en kalaskokerska anlåtats för att hjälpa till med matlagningen.

Gården

Vår gård hade 24 hektar åker, 22 hektar betesmark samt alvar- och sjömarker. Min farfar var född och uppvuxen på malmen i Slagerstad. År 1903 åkte han till Amerika och jobbade på ostronodlingar i San Francisco. När han kom tillbaka till Öland 1920 köpte han gården i Alby. Min son Johan är nu den fjärde generationen som driver gården tillsammans med sin fru.

Ladugården som var från 1870 brann 1951. En ny ladugård byggdes samma år men placerades i ett nytt läge, strax norr om boningshuset. Den gamla ladugården hade legat i nord-sydlig riktning och delat trädgården. Ett magasin var byggt omkring 1895 och stallet var uppfört 1937.

Mangården med trädgård

Boningshuset är uppfört 1870 och har under åren byggts om och till. I en sidobyggnad fanns en ugn för brödbak. Vedbod fanns i ladugården strax intill boningshuset.

Under 1940-talet fick byn elektricitet. Den första lampan på gården var en lampa som hängde i taket i ladugården. Elektricitet drogs in i mangårdsbyggnaden något senare. Vi skaffade elspis omkring 1950 och kylskåp och tvättmaskin de efterföljande åren. Wc fanns från och med de första åren på 1950-talet. Vattenkoppar till djuren fanns i ladugården 1950. Varmvatten fanns i ladugården 1952 men inte i boningshuset. Före 1960, då centralvärme installerades, fick vatten värmas på spisen inne i köket. Innan vattenledningen var in dragen till boningshuset och i ladugården fick vi ta upp vatten ur brunnen på gårdsplanen. Brunnen låg alldeles intill boningshuset men också nära ladugården. Vattnet som togs upp ur brunnen hälldes i en ränna till hästarna och korna. Kakelugnarna var borttagna och en oljekamin och elektriska element värmdes upp boningshuset. De elektriska elementen stod på golven mitt i sovrummen med lysande och brandfarliga glödtrådar.

På Öland var det vanligt att familjerna flyttade ut från boningshuset och in i det svalare brygghuset under varma sommarmånader men i vår familj bodde vi kvar i boningshuset även under somrarna.

En del av trädgården låg intill boningshuset. Vid boningshusets södra gavel fanns en rundel med flaggstång. I rundeln växte ringblommor, påskliljor och tulpaner. Vid den södra gaveln sattes trädgårds-möblerna ut under sköna somrardagar. Trädgårdens blommor odlades bland annat för att sättas på kyrkogårdens gravar. I trädgården fanns också rosbuskar. Frukträdgården låg bakom ladugården, stället var "svalligt", det vill säga en fuktig svacka. Här växte ett tiotal äppelträd i nord-sydliga rader. Främst odlades sommaräpplet 'Transparente Blanche'. I granngårdarna fanns även 'Cox Orange' och 'Ingrid Marie'. Andra fruktträd i den egna trädgården var 'Augustipäron' och 'Gråpäron'. Buskar av svarta och röda vinbär odlades till saft, sylt och gelé. Vi hade inga krusbärs- eller hallonbuskar. Inte heller några jordgubbsplantor, men det hade däremot den närmaste grannen.

Ute på en åker odlade vi potatis och köksväxter som spenat, kålrötter, morötter, sallad och andra grönsaker i halvrad. Halvrad innebar att odlingen inte tog upp hela åkerns längd utan bara en del av den. Potatisen lagrades i mangårdsbyggnadens källare. Men efter att centralvärme hade installerats blev källaren för varm för att lagra potatis. Rotfrukterna höll sig mycket bra i en stuka i trädgården. Ansvaret för att sköta trädgården och odlingarna av köksväxter låg på mamma som fick hjälp av oss barn.

Familjen

Familjen bestod av mina föräldrar Sigvard och Inga samt fem barn; tre pojkar och två flickor. Jag var inte den äldste sonen men den av oss bröder som var mest intresserad av lantbruk och den som kom att ta över gården efter min pappa. Mina två bröder utbildade sig, en av dem gick på lantbruksskola i Skåne. Denne broder och jag drev tillsammans lantbruket "Tyska bruket" strax utanför Kalmar. Efter

tio år återvände vi båda till Öland. Jag till hemgården och min bror till en gård i en grannby. Vi drev gårdarna tillsammans. Våra systrar utbildade sig, en till lärare och den andra till sjuksköterska, och flyttade från gården.

Min pappa hade tre bröder och en syster. Pappan var tvåa i syskonskaran, men den som tog över föräldragården. Till de övriga sönerna köpte farfar gårdar, bland annat en gård lite längre norrut i byn. System, min faster, flyttade från Öland och öppnade affär i Stockholm.

Det fanns inget undantag för de äldre på gården. Farfar och farmor byggde sig i stället ett hus lite längre norrut i byn längs den västra sidan av landsvägen. Stället låg mitt emellan två av våra gårdar. Farfar och farmor hjälpte inte till regelbundet på gården, men farfar gjorde då och då ”tillsyn” där han särskilt gjorde besök hos hästarna. Det var något av en tradition i den här bygden att föräldragenerationen inte bodde kvar på gården utan skaffade sig ett nytt hem, men ofta i samma by.

Mamma och mina systrar deltog i arbetet både i ladugården och ute på fälten. När det behövdes barnpassning fanns det gott om yngre flickor i byn som brukade anlitas som barnvakter. Som ersättning fick de någon krona. Ingen i familjen arbetade utanför gården men pappa var förtroende- man med många uppdrag.

Det fanns ingen piga på gården. Vi hade drängar på 1950-talet men främst var det tillfälligt arbetsfolk som anlidades i samband med skörd, upptagning av sockerbetor, gallring och rensning av betor.

Mathållning

I affären i byn köpte mamma varor som jäst, kaffe, havregryn, socker, såpa, salt och kakao. I övrigt var vi i princip självförsörjande. Mamma bakade allt

bröd, både ljust bröd och rågbröd. Spannmålen hade vi odlat själva och malningen skedde i en kvarn på gården. Även köttet kom från den egna gården. Nötkött fick vi genom slakt av en kalv då och då. Det gällde även lammköttet, som var ganska vanligt förekommande. Först på 1970-talet började vi ”ta tillbaka” kött när vi levererade nötkreatur till Kalmar läns slakterier (KLS). Vi hade egen upp- födning av grisar och slaktade en av de större grisarna för eget behov. Möjligen fick den grisen ”gå över ett tag” innan det var dags för slakt. Frukt, bär och grönsaker från den egna trädgården tog mamma hand om. Päron och plommon, svartplommon och de små gula plommonen, konserverade hon i en särskild konserverings- apparat. Äpplena blev äppelmos. Av röda och svarta vinbär gjorde mamma saft, sylt och gelé. Även kött konserverades, ibland med tillhörande sås.

Till frukost var det vanligt att vi åt stekta ägg och gröt. Ibland var det sylt till gröten. Potatis fanns på matbordet till de flesta av vardagens måltider. I Hulterstads socken fanns många fiskare och utbudet av fisk var stort. Torsk, flundror och stekt sill åt vi med kokt potatis. En annan vanlig rätt var fläsk och potatis. Till kvällsmat hade ofta den överblivna potatisen stekts upp. Rabarberkräm var också vanligt till kvällsmat. Till söndagsmiddag fick vi ofta någon form av griskött som karréstek.

När vi arbetade ute på åkrarna fick vi ofta med oss en kaffekorg. Förningen bestod av kaffe och bullar. Vi barn drack kaffe med en rejäl skvätt mjölk i.

Kläder

Mamma hade en symaskin. Tyger köpte hon antingen i byns affär eller i Mörbylånga. I grannbyn fanns en riktig finsömmerska, hon sydde främst klänningar, blusar och kjolar men även brud- klänningar. Skjortor och byxor köptes i affären,

eller om det skulle vara extra fint, i en affär i Mörbylånga. Knallar fanns, men av dessa köpte mamma sällan tyger till kläder. På 1950-talet fanns det en kvinna i byn som stickade strumpor. Kvinnan var lite handikappad och hade fått hjälp av det allmänna att köpa en stickmaskin.

Skor köpte vi ofta i Mörbylånga men både träskor ock stövlar fanns att köpa i affären i byn. När skor skulle lagas gick vi till en av de två skomakarna i Hulterstad. Här kunde bland annat finskorna halvsulas. Halvsulning innebär att man skär bort främre halvan av slitsulan på skorna och skarvar på en ny slitsula. Då blev skorna nästan som nya.

Fritid och nöjen

Någon regelbunden semester förekom inte men det hände att mina föräldrar gjorde enstaka resor till min faster i Stockholm. Det hände även att mamma och pappa hälsade på vänner i Västergötland. Under tiden föräldrarna var borta fick jag och mina bröder sköta gården med mjölkning och andra sysslor, våra systrar stod för hushållsarbetet. Pappa köpte på 1940-talet familjens första bil, en Renault men bytte senare till en Ford Sefyr. Forden var rymlig och hela familjen gjorde utflykter runt södra Öland om söndagarna.

Även om den mesta tiden gick åt till arbete fanns det tid för avkoppling och fritid. Särskilt om sommaren levde hela byn upp och det var extra livligt. Till byn kom då både sommarbarn och semestrande barnfamiljer med både flickor och pojkar.

En sommaraktivitet var danstillställningar som vi barn ordnade själva i ett tomt sädesmagasin i Triberga. Där lärde vi oss, både flickor och pojkar i 12–14-årsåldern, att dansa. Musiken kom från en grammofon. Det förekom också skolfester, ibland så ofta som någon gång i månaden.

Danser ordnades även inomhus i olika lokaler under vinterhalvåret. Runt om i bygden fanns flera festplatser med utedansbanor. Några av dessa var Allunden, Björklunden och Mellstabylund. Till dessa tog vi oss ofta på cykel.

Musikerna på festplatserna var ofta lokala talanger. ”Vejnes orkester” var en av de få som ståtade med ett eget namn. Senare på 1960-talet kom nationellt kända artister till bygden. Särskilt minns jag när Yngve Stoor uppträdde i Björklunden i Stenåsa, han drog väldigt mycket folk. Andra artister jag minns är Bröderna Ehrling, Tore Skogman och Sven-Ingvars. På söndagarna var det ofta familjefester på festplatserna. Det var tillfällen för både barn och vuxna att träffas över generationsgränserna.

På sommarkvällarna var det vanligt att vi pojkar spelade fotboll. Varje sommar var det simskolor i både Stenåsa och Hulterstad. Sommaren 1959 var en speciell sommar. Då ordnade vi pojkar i byn ett eget ”boxningsläger”. Det var samma sommar som Ingemar Johansson var högaktuell och senare blev världsmästare i tungvikt i New York.

Att gå på bio var ett mycket vanligt nöje. Biografer fanns i Stenåsa, Degerhamn och Mörbylånga. Det kunde vara bio både på helger och någon kväll i veckan. Biografen i Stenåsa låg närmast och det hände att vi gick dit till fots. Bara promenaden på drygt fyra kilometer blev lite av en utflykt. Även de vuxna gick ibland på bio utan oss barn.

Födelsedagar firade vi alltid med ett ordentligt tårtkalas. Hade man otur var grädden lökgräde. Det vill säga grädden hade fått löksmak av kornas bete av vilt växande lök. När jag fyllde 10 år var hela klassen bjuden till kalaset. Släkten var stor och släktkalas var mycket vanliga. Jämna födelsedagar firades ofta stort, särskilt 50-årskalasen var

påkostade tillställningar med många gäster. Men även när någon fyllde 40 eller 60 år var det stora kalas.

Mina föräldrar deltog i två olika lotterigång. Det ena gänget fanns på nära håll i Alby. Paren i det andra gänget hade träffats på en resa till Paris och var spridda över hela södra Öland. Ett lotterigång bestod av en grupp vuxna personer som träffades en gång i månaden för ”lottöppning”. Lottöppningen innebar att värdparet hade köpt en penninglott som man ”öppnade” tillsammans. På dessa kalas bjöds ofta på rikligt med fina kakor. Vi barn var inte med-bjudna.

Varje by firade midsommar med traditionell midsommarstång, dans och ringlekar. På den här tiden fanns det mycket blåklint ute i sädesfälten. Många kom på cykel med stora lass av blåklint när stången skulle kläs. Under 1970-talet började vi fira midsommar gemensamt i hela socknen. Då blev det lite fler attraktioner med bland annat lottstånd.

Jord och djur

Hästar och traktorer

Vi hade tre stora ardennerhästar på gården som hette Blenda, Bläsa och Stjärna samt en valack vid namn Stjärn. Hästar köptes på marknaden i Algutsrum eller på någon gårdsauktion. Det fanns alltid en unghäst på tillväxt och när de var tre, fyra år såldes de. Intresset för hästar var stort och det fanns hästpremieringar i socknen. Det kördes inte så mycket med hästarna, de användes mest för kompletterande arbeten framför hästräfsan, ringvälten eller den tvåradiga hästhackan. Under sommaren betade hästarna i Haget vid mossen sydväst om byn. Haget var ett samfällt område till byn och alla kunde släppa sina hästar där. Under vintern fick hästarna boss, det vill säga skal från spannmålströskningen som spetsats med melass

och lite hö. Alla delade på uppgiften att sköta hästarna. Samma år som andra världskriget bröt ut, 1939, köpte pappa den första traktorn till gården. Traktorn var av märket Fordson och drevs under krigsåren med ett gengasaggregat. År 1959 försvann den sista hästen från gården.

Maskiner och redskap

Till gårdens redskapspark hörde plog, slätharv, kultivator, ringvält, självbindare, slättermaskin och gödselspridare. Slätharven var ett särskilt användbart redskap som utnyttjades i stor utsträckning.

Växtodling

Den spannmål som vi odlade var främst råg, vete och korn. Havre var en rätt ovanlig gröda då den inte trivs i kalkhaltiga jordar och är känslig för torka. Förutom spannmål odlade vi lök, sockerbetor, bruna bönor, gurkor, gröna foderärter och haricotsverts. I Sjöhorvan, där jorden var grund, odlade vi råg och potatis på 1950-talet. En utsädesfirma, Ölands Frö, körde runt bland gårdarna och levererade det utsäde som hade beställts. Innan den skördade löken levererades klipptes den och förvarades i löklådor som vi pojkar i familjen hade spikat ihop. En del av grödorna odlades på kontrakt, till exempel haricotsverts.

Under 1950-talet var raps en ny gröda som gav mycket goda inkomster de första åren. Men rapsen gav inget tillskott av foder till djuren. Efter några år drabbades rapsodlingarna alltmer av parasiter och nematoder och bekämpningsmedlet DDT började att användas. Rapsodlingen dalade och intresset för nötkreatur ökade.

Åkrarna gödslades med stallgödsel som kördes ut om våarna och spreds både för hand och med gödselspridare. Gödselspridaren kunde dras av antingen häst eller traktor. Ett av det äldsta sättet att

gödsla åkrarna, förutom med stallgödsel, var att samla tång som hade blåst iland. I Alby bärgade vi sjödynga eller sjötång fram till 1960-talet men minskade därefter. Varje gård i byn hade gränser ner till vattnet och tog tång på sin strandremsa. Efter höstens och vinterns stormar kunde det vara ansevärliga mängder utmed stränderna och man bärgade så mycket som man kunde. Blåstången, som det fanns mest av, var bättre än ålgräset. Strandgödseln spreds med gödselspridare och var särskilt bra på åkrar där man odlade potatis och sockerbetor. Förutom själva gödslingseffekten hindrade tången jordflykt på åkrarna med sandjordar.

I början av maj skulle sjötång som fanns på den samfälliga sjöplanen delas upp mellan gårdarna. Detta skedde på plats nere vid stranden. Högljudda diskussioner uppstod om någon ansåg sig ha fått för lite, vilket hände ganska ofta. Hade sjötången delats upp i sämja noterades detta särskilt i det protokoll som upprättades: ”Skilda i god ordning”.

Under det år åkern låg i träda var vi tvungna att köra den flera gånger med kultivator för att bekämpa det besvärliga ogräset kvickrot, eller vitrot som det också kallas. En välkött träda höll ogräset i schack. Åkerrenarna hölls efter från gräs genom att djuren fick beta på åkrarna när skörden var bärgad. Där det var svårt att komma åt kunde man slå av gräset med lie. Endast en marginell del av åkrarna låg i träda. Halvträda förekom vilket innebar att trädan kördes många gånger mellan vallskörden och sådden under hösten. Att halvträda en åker var en bra metod för att bekämpa ogräs när det inte fanns bekämpningsmedel.

Torkan har alltid varit en stor utmaning för oss som bedriver lantbruk på Öland. Åren 1955 och 1959

var två svåra torrår, särskilt svår var torkan 1959. På våren när sådden hade börjat gro kom ett slagregn. Sedan kom inget regn förrän vid ett kraftigt åskoväder i september. Många lantbrukare köpte halm från västra sidan för att hålla sina djur vid liv, pappa köpte halm från Lunda i Kastlösa socken. Många var ändå tvungna att låta sina djur gå till slakt i förtid vilket gjorde att priset sjönk. Trots torkan var djuren som betat på Stora alvaret i bra kondition. På fuktiga områden på alvaret växer ”starrgräs”. Starrgräset innehåller kisel och är vasst vilket gör att djuren ratar det i det längsta. Men när allt annat gräs var sönderbränt betade djuren även starrgräset. ”Torrår ger mustigt bete på alvaret”, var ett talesätt i bygden.

Skörd

Vi började skörda spannmålen i slutet av augusti eller september. Självbindare användes vid slåttern och nekerna fick sedan torka någon vecka. Därefter kördes en del av nekerna direkt till tröskan medan en del förvarades i ett magasin hemmavid för att tröskas vid ett senare tillfälle. Tröskan var stationär och gårdarna i byn ägde den gemensamt genom en tröskförening. Säden såldes till firmorna Lantmännen, Bruuns eller Engströms.

Under skördetiden var dagarna intensiva och alla i familjen måste hjälp till med bärgningen. Nästan alla i byn deltog på ett eller annat sätt. Även folket från malmarna blev anlitade i dessa bråda tider. Till kvinnornas uppgift hörde, förutom arbetet på fälten, att laga mat till skördefolket. De yngre flickorna i byn fick ta hand om de minsta barnen. Det var flera mål mat om dagen som skulle stå på bordet, alltifrån tidig frukost till kvällsmat. I maten som bjöds ingick ofta kött från den egna fårbesättningen och tröskan kallades därför ”Baggdödaren”. Männerna skulle ha en sup efter varje måltid. Det var fest under de dagar då spannmålen tröskades.

Vallar och ängar

Vallarna var insådde med klöver, hundäxing och engelskt rajgräs. De slogs när klövern var i full blom, ofta runt midsommar, men ibland lite senare. När vallen var slagen vändes sällan höet utan räfsades ihop med häst och hästräfsa. Först lades höet i högar, ett arbete där det gick åt mycket folk. Alla, även kvinnorna, deltog i vallskörden. Efter det stackades höet i större högar och fick ligga cirka en vecka och "svettas". Sedan var det dags att köra in höet. Väl vid gården blåste en höfläkt in höet upp på slindret. När vallarna var slagna släppte vi in korna på efterbete. Ungefär vartannat år kunde vi ta en andraskörd. Om så var fallet berodde det helt och hållet på om det hade kommit tillräckligt med regn.

Ängar fanns dels som små sjöängar nere i sjömarken, dels i kantzoner upp mot Stora alvaret. Ängarna slog vi med slättermaskin när den andra vallskörden var avklarad, men de gav väldigt liten skörd.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade tio kor av rasen 'Svensk rödbrokig boskap' (SRB), ibland fanns någon enstaka jerseyko. Jerseykorna har lite fetare mjölk, 6%, till skillnad från SRB-kon vars mjölk ligger på 4 % i fetthalt. Men jerseyrasen är mindre och ger inte lika mycket kött som SRB-rasen. SRB-kon mjölkade dessutom längre om vårar och höstar och ansågs på det hela taget vara ett säkrare kort. Korna hette bland annat Krona, Stjärna, Sonette, Bruna, Stolta, Carmencita och Rosetta. Drängen och pappa mjölkade korna två gånger per dag; klockan sex på morgonen och klockan fem på eftermiddagen. De mjölkades alltid i ladugården. Om somrarna var det ofta vi barn som hämtade hem korna från betet till ladugården. Jag fick redan som 10-åring pappas förtroende att

mjölka. Strax efter andra världskriget installerades mjölkmaskiner i ladugården. Tidigare hade både mamma och pappa mjölkat för hand, ibland hade de hjälp av en dräng. Mjölkbilen kom varje dag och hämtade mjölken till byns mejeri.

På gården fanns ingen tjur utan korna blev inseminerade. Korna kalvade oftast fram på våren men Svenska Mejeriernas Riksförening (SMR) försökte få bönderna att seminera sina djur innan jul vilket gav tidiga höstkalvningar. Höstkalvningarna gav god vintermjölk då priserna på mjölk var högre än annars. Under höst och vinter fanns det också gott om bra foder i form av betmassa och betblast. Kalven fick inte gå med kon den första tiden. Alla hjälptes åt med att sköta kalvarna men det var framför allt en syssla för mamma och oss barn. Det fanns en veterinär i Mörbylånga som snabbt var på plats om någon ko hade blivit sjuk. Kornas klövar behövde inte verkas. Slitaget på klövarna var större förr eftersom korna rörde sig mer och dessutom inte fick lika näringsrikt foder som idag. En ko som mjölkade bra och var frisk kunde behållas i tio-tolv år eller ännu längre. De djur som skulle gå till slakt skickades till KLS. Tidigare var det lokala slaktare som slaktade djuren i byn.

Kornas vinterfoder bestod av betblast, betmassa och lite halm spetsat med melass samt lite hö. Pappa och vi pojkar skötte utfodring, vattning och utgödsling. Jag och mina bröder hade redan som små börjat hjälpa till ute i ladugården och jag var särskilt intresserad av djuren. Våra systrar fick i stället hjälpa mamma inne i köket. Mockning skedde med grep och skottkärra. Utgödslingen kom 1956–57.

Korna släpptes ut på bete relativt sent, omkring den 20 maj. Datumet var bestämt av den lokala mejeriföreningen i Hulterstad och Stenåsa socknar.

Anledningen till att korna släpptes ut så sent var att man ville undvika löksmak i mjölken. Lök som växer i markerna tidig vår var ett smakligt bete för korna och löksmaken slog igenom i mjölken. Smakade mjölken lök drogs priset ner. Under en kort period under 1960-talet skickades mjölk från Öland till Norrland där mjölk med löksmak var uppskattat.

När korna släpptes ut om våren fick de först gå på de gamla vallarna närmast öster om gården. Under den första tiden togs korna in nattetid. De behövde en viss tid för att vänja sig vid det gröna gräset efter att ha ätit hö och melass under vintern. Så småningom fick de gå hela dagarna nere i sjömarken, där de sedan gick sommaren ut.

Ungdjuren gick på Stora alvaret tillsammans med fåren. Det var fritt att släppa hur många djur som man ville. I grannbyarna var antalet betesdjur reglerat efter gårdens storlek. Ungdjuren släpptes ut successivt under de två första veckorna i maj och fick sedan stanna på alvaret under hela sommaren. I markerna fanns en källa som höll vatten under hela betessäsongen.

På alvaret bestod hägnen enbart av stenmurar. På 1950-talet hände det att någon från malmen fick uppdraget att se över stängslen. I sjömarken var stenmurarna ofta kompletterade med en taggtråd.

Får

På gården fanns cirka åtta tackor. Rasen var ”den vanliga lantrasen” med vita huvuden. Hushållningssällskapet uppmuntrade fåraveln och förespråkade den engelska rasen ’Oxford Down’, en köttras som växer snabbt. Baggat av ’Oxford Down’ köpte vi från Bollerup i Skåne, de skickades med tåg till järnvägsstationen i Skärlöv. Efter tio års avel kom den engelska rasen att dominera besättningen.

Fåren hölls både för ullens och köttets skull men med en liten övervikt för köttet. De klipptes två gånger per år, en gång på högsommaren och en gång i december. ”Fårklippardagen” hette dagen på sommaren då fåren skulle klippas. Då var det feststämning i byn. Filtar breddes ut i gräset och det bjöds på kaffe och kakor. Fåren hade samlats in i en fälla intill byn där de skulle klippas. När en gårds får var färdigklippta var det dags för nästa gårds får att bli av med den varma ullen. Jag tog tidigt hand om gårdens får och var redan som tolvåring ordförande i fåravelsföreningen i byn. Jag blev uppmärksam av riksmidia, både genom en artikel i tidningen Expressen och inslag på TV. Intresset för fåravel var stort och det fanns ytterligare en fåravelsförening i byn som även omfattade grannbyn. Alla fåren betade på Stora alvaret. De släpptes ut på bete den 1 maj och togs hem i december när snön började falla. Under vintern bestod fodret av hö, bönhalm som innehåller mycket protein och en gnutta kraftfoder.

Grisar

När hästarna försvann från gården blev stallet ombyggt till svinhus med plats för fyra till fem suggor. Smågrisarna sålde pappa till smågrisbilen. I byn fanns en galtförening som höll en gemensam galt för hela byn. Rasen var svensk lantras, senare på 1960-talet använde man rasen ’Yorkshire’ eller ”Den stora vita engelska rasen” vid avel. Grisarnas foder bestod av finmald spannmål. Smågrisarna fick kokta småpotatisar som ofta var blandade med lite mjöl, en anrättning som var uppskattad av kultingarna.

Höns

Hönsriet Turesson i Runsten reste runt och sålde kycklingar i gårdarna på södra Öland. Vi hade 30–40 höns som mamma skötte. Hönsen var av

raserna 'Vit leghorn' och 'New Hampshire'. När kycklingarna var sex veckor började de värpa. Hönsens foder bestod av säd och lite hönsfoder. Varje vecka blev det ett överskott av ägg vilka mamma bytte mot matvaror i affären. Efter tre år avtog värpningen och hönsen blev slaktade. Gamla höns och ungtuppar blev "färssoppa", en välsmakande soppa gjord på grönsaker och hönskött.

Gäss

Om vårarna köpte vi ett 25-tal gässlingar av den helt vita italienska rasen med lite inkorsning av 'Skånegås'. De betade en bit ner i sjömarken och växte mycket bra. När det blev höst såldes gässen men ibland behöll vi några över vintern. De fick då vara i ett lite svalare utrymme i ladugården och gå ut under dagen.

Då och nu

Jag tycker att den största skillnaden mellan tiden då jag växte upp och idag är att antalet människor var så många gånger fler på 1950- och 1960-talen. Arbetet på gårdarna var tungt och slitsamt men det fanns en stor gemenskap i byn. Idag är arbetet genom maskiner och redskap betydligt lättare men också stressigare.

Jag har lärt sig mycket om gårdens skötsel genom min pappa. Kunskaper om djurens beteende, jordens utseende och när det var dags att börja med vårbruket och när det var tid för skörd, fick jag lära mig av pappa. Idag har min son och sonhustru tagit över gården och jag har förmånen att få föra över mina kunskaper och erfarenheter till nästa generation.

Den handdrivna gårdspumpen i gjutjärn har ersatt brunnvippen men vattenkaret i kalksten har fått vara kvar. Albrunna, Södra Möckleby socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Elisabet i Södra Möckleby

Elisabet Johansson är född 1936 på en gård i Södra Möckleby by och socken. Hon flyttade hemifrån redan vid 13-års åldern, först för att gå i skola i Mörbylånga och sedan i Borgholm. Därefter utbildade hon sig till sjuksköterska i Kalmar. Elisabet gifte sig 1964 och flyttade till grannsocknen Smedby och bildade familj. Intervjuerna är gjorda i Smedby den 3 och 13 februari 2023.

Under 1950-talet fanns det två gårdar i Södra Möckleby. Ölands Cementaktiebolag ägde resten av byns marker. Åkerjorden ligger söder om byn och kyrkan den består av sandjord, lera och mylla.

Elisabet berättar:

Bymöten

När det var bymöten var det inte bara bönderna som deltog utan även snickaren, mjölnaren och affärsinnehavaren. Hela familjerna var bjudna men det var ”gubbarna” som avhandlade de gemensamma ärendena. På bymötena bjöds det på mat. Mötena, som gick runt mellan familjerna, hölls ofta efter julhelgerna.

Ärenden om jakt och fiske stod på dagordningen men man pratade om allt. När djuren skulle släppas ut på bete om vårarna var en viktig fråga.

Till byn fanns en gång en väderkvarn som stod uppe på Kvarnbacken. Kvarnen brann ner efter att två flickor hade varit inne i kvarnen och smygrökt. Pappa ville bygga upp kvarnen igen men ingen annan i byn var intresserad.

Gården

Gården hade 33 hektar åker och 100 hektar betesmark. Vi bedrev både växtodling och husdjurskötsel.

Gårdens ekonomibyggnader, ladugård, stall, gris- och höns hus, är liksom boningshuset från mitten av

1800-talet. På gården växte en hel del träd som vi var tvungna att beskära när de växte sig för stora. Delar av fägården var lagd med flisor, här fanns en brunn och en pump. Intill brunnen stod ett stenkar som vi fyllde med vatten till djuren. Inne i ladugården fanns små hoar med rinnande vatten.

Mangården med trädgård

Manbyggningen är uppförd omkring 1840. När jag växte upp fanns alla bekvämligheter i huset som elspis och kylskåp. Vi hade tidigt ett riktigt badrum med wc. I huset fanns kallt och varmt rinnande vatten. Vi eldade direkt under en vattenberedare för att värma vattnet. Även i ladugården fanns det rinnande vatten. Huset var uppvärmt med centralvärme via en panna som eldades med ved och koks. Ved köpte vi från Småland. Under sommaren flyttade vi ut i sommarköket som låg i brygghuset. Mamma hade en tvättmaskin med centrifug men hårt smutsade arbetskläder tvättade hon i en ”vagga”.

I trädgården fanns det mesta av grönsaker, fruktträd, bärbuskar och blommor. Vi hade röda vinbär, krusbär, hallon och jordgubbar. Av fruktträd fanns äpple, päron, körsbär och plommon. Trädgården var full av blommor; tulpaner, dahlior, ringblommor,

krasse, rosor, pioner, riddarsporre och många fler. Potatis odlade vi både i trädgården och ute på åkrarna. Vi hade en potatiskällare, en del rotsaker låg i stukor. Frukt och bär konserverades. Ansvar för att sköta trädgården vilade på oss alla.

Familjen

Vår familj bestod av mamma Karin som kom från Årsvik, pappa Knut och vi tre barn, jag hade en äldre och en yngre bror. Gården har varit i släktens ägo sedan slutet av 1700-talet och pappa tog över gården efter sina föräldrar. Pappa hade många syskon, han var bland de äldsta av totalt tolv.

Farmor och farfar bodde inte kvar på gården när jag växte upp. Farfar dog relativt ung och honom har jag aldrig träffat. Farmor flyttade till en av mina fastrar som bodde i Södra Möckleby.

Min äldre bror tog över gården. Han hade läst på lantmannaskola och var intresserad av jordbruk. Min yngre bror däremot, var inte alls intresserad av att sköta en gård, han studerade i Kalmar och flyttade senare till Göteborg.

På gården hade vi alltid en piga, särskilt när jag och mina bröder var små. I jordbruksarbetet hade pappa hjälp av drängar.

Mina föräldrar tog emot ”sommarpojkar” på 1950-talet. En av dessa var en tysk pojke som hette Dieter, han följde jämt med pappa vad han än gjorde. Dieter behöll kontakten med pappa ända fram tills pappa dog. Andra sommarpojkar kom från Göteborg.

Mathållning

Det mesta som vi åt kom från gården; kött, potatis, grönsaker, mjölk och mjöl. Vi åt vanlig husmanskost till vardags som bruna bönor med fläsk och ärter med fläsk. På söndagarna var det alltid kött med sås och potatis. Stekarna var stora eftersom vi

var så många på gården. Köttet kom från gårdens djur, vi slaktade grisar och kalvar hemma. Jag minns särskilt de stora djurkropparna som hängdes upp efter slakten. Gårdsslakten upphörde under slutet av 1940-talet. Det allra mesta av köttet blev konserverat eller lagt i salttunnor. Ägg förvarades i vattenglas, jag tyckte att det var ganska äckligt. I affären köpte vi bland annat socker, salt, kaffe, kakao och te. Hos ”John i muren” fanns allt.

De som arbetade ute på fälten fick med sig en kaffekorg med smörgåsar, vetebröd och kaffe.

Pappa hjälpte till med hushållsarbetet, han var mycket händig. Det berodde nog på att han under sin uppväxt hade varit tvungen att hjälpa till med alla sina syskon.

Kläder

Mammas svägerska var sömmerska och sydde alla kläder till mig. Mamma tyckte inte om att sy, hon föredrog att brodera. Annars köpte vi kläder hos någon lokal handlare i Södra Möckleby. Mina bröder köpte kläder i en herrekiperingsaffär i Södra Möckleby eller beställde på postorder.

Fritid och nöjen

Trots mycket arbete fanns det lite ledig tid då och då. Det var bara min lillebror som tyckte att det inte fanns någon ledig tid alls. Jag och mina vänner gick på bio ibland, det fanns biograf i Folkets hus och i Degerhamn. I församlingshemmet visades teater och i närheten fanns festplatser, bland annat i Albrunna och i Mellstaby. I Degerhamn fanns en spelman som kallades Spel-Johan. Till festplatserna fick vi ofta skjuts i bil av min äldsta bror som hade körkort, men det hände även att vi cyklade till festplatserna. Alla hade cykel på den här tiden men det fanns även de som hade motorcykel. I Sandbergen spelade de finaste orkestrarna.

Pappa hade en fräsig Citroen. När vi skulle åka på utflykt fick vi dela på oss för alla fick inte plats i bilen. Vi åkte ofta, nästan varje söndag, och hälsade på mormor och morfar i Årsvik. När det var sommar passade vi på att bada när vi var där. Mina föräldrar åkte ibland på bilsemester, de var bland annat i Dalarna.

Mamma var mycket utåtriktad, hon var med i den lokala syföreningen och ordförande i Husmodersföreningen. Hon läste gärna veckotidningar som Svensk Damtidning. Pappa var med i Centralföreningens styrelse.

Jord och djur

Hästar och traktorer

Hästar användes i jordbruket, ofta i form av ett trespann. Vi hade fem, sex ardennerhästar som var uppfödda på gården. När de inte arbetade gick de i en hage nära gården där det fanns en djup brunn med brunnvipp och ett vattenkar i sten. Unghästarna betade främst på alvaret, ibland kunde de hållas i hagar hemma vid gården. Hästarna utfodrades med hö och halm, då och då fick de en skopa med havre. Pappa och mina bröder ansvarade för hästarna. Pappa var tidig med att köpa traktor och då sålde han hästarna. Den första traktorn var en ”Grålle”.

Maskiner och redskap

Pappa skaffade tidigt slåttermaskin, självbindare, skördetröska och en såmaskin. Dessutom fanns alla andra maskiner och redskap som behövdes på en gård.

Växtodling

Om vårarna körde vi ut gödsel på åkrarna. Men mycket gödsel hamnade ju ute i hagarna där djuren

gick på bete. Det fanns de i byn som bärgade sjögödsel men det gjorde inte vi. Ibland fick vi lov att träda någon åker men det var ytterst sällan. Under 1950-talet började bekämpningsmedel att användas. Alla visste hur giftiga bekämpningsmedlen var och tog det försiktigt. Åkerrenarna slogs med maskin.

Av spannmål odlade vi korn, vete, råg och även lite havre. Kornet använde vi främst till djurfoder. Utsädet kom från Centralföreningen. Spannmåls-skörden började någon gång i augusti med en egen bogserad tröska, tidigare fanns det en förening som hade en gemensam tröska. Vid tröskningen blev extra folk inkallat, ett så kallat tröskslag. På Kvarngården som låg vid västra landsvägen, malde hela byn sitt spannmål.

Alla fick hjälpa till med rensningen av sockerbetorna, alla utom mamma. Vi tog också hjälp av hemmafruar från Degerhamn som åtog sig att sköta ett visst antal tunnland med betor. Var det torrår var vi tvungna att vattna sockerbetorna med vatten som hade pumpats upp i tunnor. Vi hade egna maskiner till betskörden och vi körde själva ner dem till sockerbruket i Mörbylånga.

Betorna som skulle bli foder till djuren sönderdelade vi i en betkvarn, en slags rotfruktsskärare. En gång skadade jag mitt finger på betkvarnen och fick åka till läkare med mitt brutna finger.

Vi började odla raps under 1950-talet. Raps var en bra gröda för vi behövde inte rensa ogräs i rapsfälten. Pappa sålde rapsen till Centralföreningen.

För lökodlingen krävdes åkrar som inte var alltför steniga. Vi odlade både gul och röd lök. Alla vi barn fick hjälpa till med att rensa ogräs i löklanden, dessutom hade vi hjälp av inhyrd arbetskraft. Vid skörden blev löken först uppkörd och fick

ligga och torka ute på fälten, sedan plockade vi upp den för hand. Vi klippte inte någon lök hemma utan sålde den med blast till Kalmar-Ölands Trädgårdsprodukter.

Vi odlade också bruna bönor och foderärter. Vid skörd lossades och tröskades bönorna direkt ute på fälten. Om bönorna inte var torra ordentligt var vi tvungna att kraka dem på störor, ett hemskt arbete! Centralföreningen köpte upp bönorna.

Vallen var insådd med rödklöver, lusern och olika grässorter. Höskörden började efter midsommar och när den var avklarad fick korna beta på vallarna. Mot alvaret låg ett fuktigt område som var en gammal äng.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade tio, tolv mjölkkor av rasen SRB. Korna blev mjölkade med maskin två gånger om dagen, det var framför allt min yngsta bror som mjölkade. Han tycket inte om arbetet ute på fälten. Både vi barn och pappa hämtade korna från betet när det var dags för mjölkning. Det var inga problem med att få hem korna, de visste att de skulle få extra foder och hade bråttom hem till ladugården. När vi skulle släppa ut korna var det viktigt att inte blanda ihop dem med grannens kor. Djuren stångade och knuffade varandra och det var svårt att hålla ordning på flocken. Mjölken skickade vi till mejeriet i Degerhamn. Mina bröder fodrade korna med hö, halm och gröpe. Bröderna gödslade också ut.

Korna kalvade för det mesta under hösten och kalven togs ofta bort direkt från kon. Men ibland kunde kalven få gå tillsammans med kon. Alla hjälptes åt med att sköta kalvarna. Det fanns inga särskilda hagar för kalvarna utan de gick i hagarna nära gården.

Djuren släpptes ut på bete i maj, först fick de gå i hagarna hemmavid. Under natten gick mjölkorna och betade i hagarna närmast gården eller stod inne i ladugården. Under dagarna gick de på alvaret där även ungdjur och sinkor betade. I hagarna och hemma vid gården hade de tillgång till vatten. Alla fick släppa hur många djur som man ville på alvaret, det var inte något bestämt antal efter hur stor gården var. Ingen annan hade djur i våra betesmarker.

Vi hade en egen tjur på gården. Om djuren blev sjuka ringde pappa till veterinären i Mörbylånga. När korna blev gamla skickade vi dem till KLS.

Får, grisar och höns

Får var det värsta vi någonsin har haft, de var aldrig där de skulle vara! Vi hade bara några stycken under ett par år när jag var liten.

Vi hade egna suggor av den vanliga svenska rasen. De fick gröpe och hushållsavfall, skulor, att äta. Det var inte någon särskild som hade hand om grisarna, alla såg till att de fick mat. Under hösten slaktade vi några grisar för att ha fläsk under året.

Höns hade vi bara för det egna hushållet. De var av rasen 'Vit leghorn', men de var inte särskilt många. Under ett par år hade vi gäss.

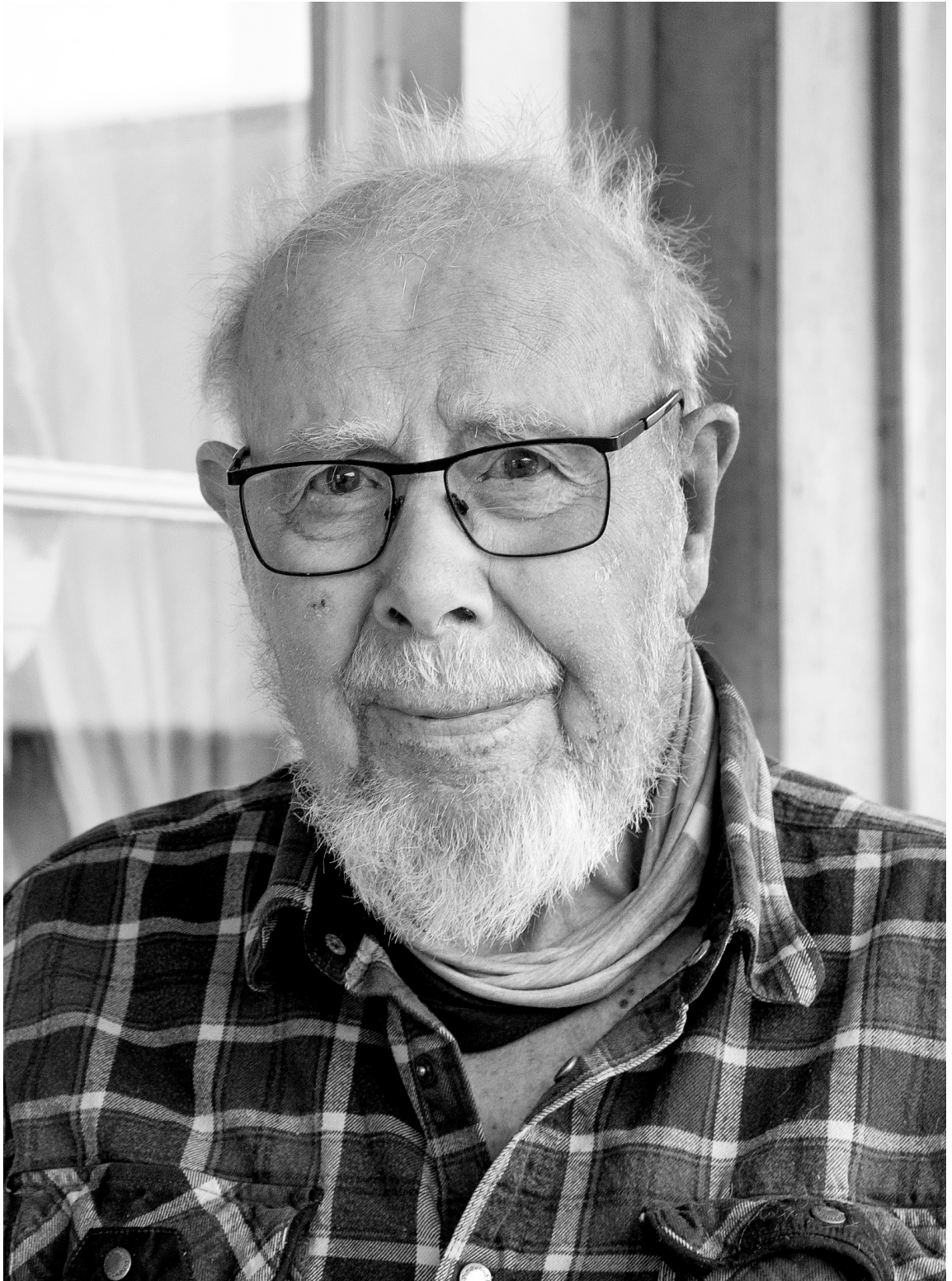
Då och nu

Skillnaderna mellan tiden då jag växte upp och idag är som mellan natt och dag, det finns inga likheter. Förr jobbade alla inom gården och arbetet var tungt och smutsigt. Trots att det alltid var mycket att göra var arbetet inte lika stressigt som det är i dag.

Jag tror inte att vi kommer att gå tillbaka i tiden och äldre kunskaper kommer inte att komma till användning i framtiden.

En kvinna hämtar upp vatten ur brunnen på gårdsplanen. Det sker ännu med hjälp av den traditionella brunnvippen och en hink. Kalkstad, Torslunda socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Gunnar i Kvinnsgröta

Gunnar Andersson är född 1936 och uppvuxen i den norra gården i Kvinnsgröta i Gräsgårds socken. Intervjuerna är gjorda hemma hos Gunnar den 29 augusti och 12 september 2022.

Kvinnsgröta är en alvarby och ligger inte längs landborgen som många andra byar på sydöstra Öland. Byns gärde ligger öster om byn, åkerjorden består av svartmylla. Stora alvaret tar vid i väster. Till byn hörde ingen sjömark men byn hade fiskerätt. Under 1950-talet fanns det sex gårdar i byn.

Gunnar berättar:

Bymöten

I Kvinnsgröta höll man bymöte en gång om året, oftast i november. Ordförandeskapet alternerade bland bönderna och mötet hölls hos den bonde som var byordningsman. Mötet hölls i salen och både män och kvinnor deltog. Bymötena var glada tillställningar med ”full mat och dricka”.

De frågor som man avhandlade berörde främst skötsel av vägarna men även fisket diskuterades. Nere vid stranden fanns kättar, små inhägnader, där man hängde näten på tork. De flesta hade en båt vid det samfällda området nere vid sjön. Bönderna i byn såg gemensamt över stenmurarna på alvaret varje vår.

Gården

Gården där jag växte upp ligger i norra delen av byn och har gått i arv i flera generationer. Jag tog över gården efter min pappa 1965 då jag var 29 år. Arealen åker är drygt 30 hektar och betesmarkerna uppgår till 100 hektar.

Gårdens ekonomibyggnader är byggda under 1860-talet. Ladugården, som hade plats för 12–15 kor, är byggd i sten.

Mangården med trädgård

Mangårdsbyggnaden är byggd på 1860-talet. På gården fanns ett brygghus men det användes inte som sommarkök. Någon riktigt varm sommar hände det att vi flyttade ner köket i källaren.

Mina föräldrar var tidiga med att skaffa moderna maskiner. På 1940-talet drogs elektricitet in i boningshuset, först enbart till några lampor. Den elektriska spisen köptes under 1950-talet, ungefär samtidigt som vi köpte ett kylskåp. Det var ett amerikanskt kylskåp av märket Frigidaire som General Motors tillverkade. Föregångaren hade varit ett isskåp. Isen, som vi sågade upp under vintern, kunde förvaras i sågspånshögar till långt fram på våren. Uppvärmningen av boningshuset skedde med kaminer och kakelugnar. Senare fick vi centralvärme genom att en gjuten panna placerades i källaren, pannan eldades med ved och koks. Koksen kom med tåget. Senare skaffade vi en panna som bara eldades med ved. Veden köpte vi från fastlandet och betalningen skedde kontant. I köket fanns en vattenpump där vattnet kom från brunnen på gårdsplanen. Senare drogs en riktig vattenledning in i huset. Utedasset låg ute på gården. Något toalettpapper fanns inte, så gamla telefonkataloger och tidningar kom väl till pass.

På 1950-talet blev wc installerat inomhus. Tvättmaskinen bestod av en stor rostfri gryta som stod ute i bryggghuset. Till grytan fanns en särskild apparat där vattnet i de tvättade kläderna kunde pressas ur. Byk var helt och hållet kvinnornas uppgift.

Mamma hade ett stort trädgårdsland där hon odlade ”allt”; morötter, spritärter, rödbetor och andra grönsaker. Det fanns även vinbär, jordgubbar och olika slags snittblommor. Vi barn fick hjälpa till med trädgårdssysslorna. Under vintern låg grönsakerna i en stuka på gården. Det fanns även ett litet hus som gick att värma upp för att grönsakerna inte skulle ta skada av kylan. I trädgården fanns några fruktträd. Jag och min fru Birgitta planterade senare äpple- päron- och plommonträd.

Familjen

Vår familj bestod av sex personer, mamma Gunhild, pappa Albert och vi fyra barn. Mamma kom från Karlslunda utanför Kalmar. Jag hade tre äldre syskon, en bror och två systrar. En av mina systrar dog redan då hon var tolv år. Den andra system gifte sig och flyttade till Kalmar. Min bror gifte sig med dottern i en av de södra gårdarna i byn.

Pappa hade ett stelopererat vänsterben. När han gjorde rekryten och tjänstgjorde vid högvakten i Stockholm drabbades han av tuberkulos. Troligen blev han smittad av en kamrat. För att pappa skulle kunna cykla hade en specialgjord cykel konstruerats.

Mathållning

Gården var till stor del självförsörjande men vissa varor måste vi köpa. I Mellstaby fanns den närmaste handelsboden och här kunde vi köpa salt, socker, kaffe och en del andra varor. En karamellstrut kostade 25 öre.

För att täcka vinterns behov konserverade mamma frukt, bär och grönsaker i mängd. Under hösten slaktades hushållsgrisen och vid jultid en kalv. Fläskköttet förvarades i en salttina och var tvunget att lakas ur innan det kunde tillagas. Till middag åt vi bland annat kroppkakor, blodpalt, kåldolmar och bruna bönor med fläsk. Inför arbetet ute på åkrarna fick vi med oss en matsäckskorg med kaffe och bullar.

Kläder

Mamma sydde en del kläder men ofta köpte vi kläder hos Karlo Sagerfors i Degerhamn.

Fritid och nöjen

Mitt stora fritidsintresse sedan 13-årsåldern var jakt, främst jakt på räv och hare. Ibland jagade jag rådjur, men de var rätt ovanliga. Rävdrev anordnades ofta på senhösten och dreven gick ända ner mot Albrunna. Det var bara män som deltog i drevet. Min blivande svärfar, Birger Hultenheim, var ofta bas för rävdreven. I sjömarkerna fanns en skjutbana. En skarpskytteförening var aktiv i bygden men den omorganiserades med tiden till Gräsgårds skytteförening. Skytteföreningen anordnade fester i Torngårdslokalen men även i Mellstabylund. Varmkorv såldes från en bultvagn.

De närmaste festplatserna låg i Mellstaby och i Albrunna lund. Midsommar firade vi alltid i Mellstabylund. När någon i familjen fyllde år uppvaktades födelsedagsbarnet med en tårta. Någon semester hade mina föräldrar aldrig och något arbete utanför gården förekom inte.

Den första bilen var av märket Plymouth, pappa bytte senare till en Opel. Opeln var en bullig modell med bagageutrymme bakom baksätet. Vid ett tillfälle köpte pappa smågrisar som han körde hem i bagageutrymmet. Transporten var inte

populär av oss andra i familjen. Senare köpte pappa en ljusblå Opel Olympic av 1952 års modell. Vi gjorde utflykter men det var långt mellan gångerna. Det kunde vara en tur till Ottenby någon gång eller en tur till Färjestaden där mormor bodde. Utflykterna var vi tvungna att göra mellan mjölkningarna.

Jord och djur

Hästar och traktorer

På 1940- och 50-talen fanns det cirka tolv hästar på gården. Hälften var av rasen ”öläningar” och den andra hälften remontrar. Ardenner började användas på 1950-talet och då började man även med premieringar av hästar. Greta, Marianne och Gammelgrålla var namnen på tre av ardennerna. När hästarna inte var i arbete betade de på alvaret. Jag fick ofta hämta hem någon häst därifrån. Då klättrade jag upp på en stenmur för att komma upp på hästens rygg och red sedan hem till gården. Hästarna fick hackelse, det vill säga finfördelad halm som legat i blöt med melass och vatten. Blandningen skulle ligga i blöt någon dag innan vi gav den till hästarna. Annat foder var hö och foderbetor. Jag hade bra handlag med hästarna men ansvaret för dem delade vi alla på. En dräng blev vid ett tillfälle allvarligt sparkad av Greta och fick söka sjukhusvård.

Den första traktorn, en International 1020, köpte pappa på 1940-talet. Traktorn var av 1928 års modell och hade järnhjul. För att traktorn skulle starta krävde den en ”sup” bensin, sedan gick den i vanlig drift på fotogen.

Maskiner och redskap

På gården hade vi en rad maskiner som plog, harvar och självbindare. De första självbindarna var dragna av hästar och jag har många gånger gått

bredvid och manat på hästarna. De första gödselspridarna kom under slutet av 1940-talet. Tidigare hade gödseln lastats på en flakvagn och spridits ut för hand över åkern. Bylaget ägde gemensamt ett tröskverk av märket Thermænius. Tröskan var 3,5 fot bred och drevs av en tändkulemotor via remmar.

Växtodling

En vanlig odlingscykel var på fem år. Första året odlade vi vall, sedan träda, spannmål, lök och sockerbetor. Därefter började cykeln om från början igen.

De vanligaste spannmålen var råg, korn och vete. Havre var mindre vanligt. Råg och havre odlade vi ofta på lite sämre åkrar med sandig jord. Utsädet var en blandning av egen skörd och inköpt frö. Gödsling av åkrarna skedde innan höstplöjningen. Vid plöjning använde vi ardennerhästar. Nere vid sjön fanns ett lager av ”sjödynga” som hade lagts upp i en stuka. Varje år låg 4–5 hektar i träda, vi körde den svart och sådde senare på hösten. Åkerrenarna brändes.

Under 1950-talet, innan de kemiska bekämpningsmedlen kom i allmänt bruk, var ogräset åkerkål ett stort problem. Ibland kunde vissa åkrar vara helt gula av åkerkål. För att bekämpa kålen hyrde vi in en särskild slåttermaskin med hög slätterhöjd. Då kunde åkerkålen slås medan den lägre växande säden undgick slåttern.

Socketbetor var en vanlig gröda på gården. På 1950-talet hade vi cirka 8 tunnland, senare på 1970-talet ökade arealen till 25 tunnland. Ju bättre jorden var, desto bättre blev sockerbetorna. Vi barn fick hjälpa till med gallringen av betorna. Gallringen var ett enahanda och drygt arbete och orsakade ofta problem med handlederna. När Gräsgårds station fortfarande var i bruk körde jag sockerbetorna med häst och vagn till stationen.

Efter att järnvägen hade lagts ner 1961, körde jag ner sockerbetorna till sockerbruket. Ibland var det ekipage på över 50 ton.

Efter andra världskriget började vi odla raps. Med en säck DDT bekämpade vi ohyra i rapsodlingen genom att gå mellan raderna och sprida bekämpningsmedlet för hand. Rapsen slogs tidigt på hösten och fick ligga på sträng. Centralföreningen köpte upp rapsskörden.

Vi odlade också mycket lök. Jord som bestod av styv lera lämpade sig för odling av lök, både gul och röd lök som såddes med frö. Vi barn fick hjälpa till med rensningen ute i lökfälten. Vid skörden lossade man löken med en traktorhacka. En lökharpa sorterade löken i olika storlekar. Harpan finns fortfarande kvar, men den manuella veven saknas. Jag ersatte veven med en koppling till traktorns kraftuttag. På gården spikade vi ihop egna löklådor. Mauritz Lander i Grönhögen köpte upp löken.

Spannmålsskörden kunde börja när stråna ”nackade”, det vill säga när axet böjde sig neråt. Vid uppsättningen av nekerna deltog kvinnorna. Inga djur släpptes på bete efter att spannmålsskörden var bärgad.

Vallar och ängar

Vallarna var insådda med rödklöver, vitklöver, hundäxing och engelskt rajgräs. Ingen lusern förekom! Årsmånen avgjorde när höskörden började men ungefär vid midsommar var det vanligt att vi började slå vallarna. Vallen slogs med en slåttermaskin som drogs av två hästar, ofta ölänningar. Några dagar låg höet på slag, sedan räfsade vi ihop det med en hästräfsa. Därefter volmades höet. Volmningen innebar att höet lades upp i väl avgränsade högar utan störor eller andra hjälpmedel. Vi körde hem höet till gården som

löshö och förvarade det på slindret ovanpå ladugården. Under 1950-talet kom höflakten i bruk. Alla i familjen hjälpte till vid höskörden.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade 8–10 mjölkkor av rasen SRB. De flesta gårdarna i byn hade runt 10–12 mjölkkor men storbonden i byn hade 15–20. Kalvningarna skedde om hösten vilket gjorde att korna mjölkade bra under hela vintern. Kalvarna togs bort från kon med en gång och fick tidigt lära sig att dricka ur ett spann. Pigorna mjölkade två gånger om dagen, morgon och kväll. Till pigornas uppgift hörde även att se efter kalvarna. Under sent 1940-tal, när elektricitet fanns i byn, installerade pappa maskinmjölkning och männen tog över mjölkningen. En gång, när jag var 10–12 år, fick jag ensam mjölka alla tio kor för hand när de var ute på bete i Norrgärdet. De tunga mjölkspannarna körde jag sedan hem på en cykelkärra. Varje dag körde vi ner mjölken till mejeriet i Torngård.

Djuren släpptes ut på bete när det fanns något att äta, ofta i mitten av maj. En inhägnad hage på 3–4 tunnland fanns i närheten av gården.

Byns del av Stora alvaret var uppdelat i två skiften. Min pappa och en granne ägde det mindre skiftet som var på 80 hektar. Det andra skiftet, Byalvaret, brukades gemensamt av gårdarna i byn. Här kunde alla i byn släppa sina djur på bete. Gårdarna delade visserligen byalvaret vid enskiftet i början av 1800-talet men några stenmurar blev aldrig byggda i gränserna. Det fanns en vattenkälla på alvaret som vi rensade varje vår. Vi flyttade mjölkorna till vallarna på efterbete. Kvigorna gick kvar på alvaret hela betessäsongen. Första året fick kalvarna stanna hemmavid.

När djuren stod stallade fick dom hö, pressad betblast, melass och gröpe. Alla hjälpte till med att fodra djuren. De äldre barnen fick arbeta i ladugården efter skolan. Utgödsling var ett tungt och drygt arbete som jag har gjort nog av.

I bygden fanns det en tjurförening där byarna Solberga, Mellstaby, Kvinnsgröta, Torngård och Össby ingick. Föreningstjuren stod på vår gård i Kvinnsgröta och sköttes om av en morbror. Tjuren stod tjudrad invid gården och flyttades varje dag.

Kornas klövar behövde inte verkas. Någon veterinär fanns inte att tillgå. Korna skickades till slakt efter cirka tio år. Nelly, en lydig ledarko, blev tolv år. Korna fanns kvar på gården fram till början av 1970-talet.

Får, grisar och höns

Vi hade några får till husbehov, vi höll dem mest för köttets skull. Fåren släpptes på bete på alvaret om våarna och togs hem sent om höstarna. Under vintern fick fåren samma foder som korna, det vill säga mest hö. Vid ett tillfälle blev pappa anmäld för att ha "fotnickat" några får. Fotnickningen skedde genom att ett rep var bundet vid fårets ben som sedan satt fast i en sten med ett hål i. I Kvinnsgrötas byskrin finns en märkbok med teckningar på hur de olika byarnas märkning av fårens öron såg ut.

Vi köpte hushållsgrisarna, som var av lantras, av en smågrisuppfödare i Näsby. Fodret bestod av gröpe men också köksavfall som samlades i ett spann som vi kallade "slubbspannet". Det var inte någon speciell som skötte grisarna utan de sköttes av oss alla. När jag tog över gården 1965 satsade jag på grisuppfödning i stället för mjölkproduktion. Jag hade då ett 20-tal suggor på spaltgolv.

På gården fanns höns av rasen 'Vit leghorn', alla äggen gick åt i hushållet.

De flesta djur blev slaktade hemma på gården. När jag var 4-5 år frågade slaktaren mig: "Har du något rumpdrag?" Jag svarade nekande och blev ombedd att springa till grannen för att fråga efter ett rumpdrag. När jag kom tillbaka hem med en repstump var grisen slaktad. Med tiden blev jag lite av en byslaktare. Jag slaktade både grisar och nötkreatur, kalvar och vuxna djur. Köttet förvarades i stora frysboxar.

Då och nu

Förr var vi inte så medvetna som vi är idag, det var ett helt annat liv. Den sista tiden av mitt arbetsliv var det bara ett förbannat jäkt hela tiden. Förr var det en helt annan gemenskap i byn. Vi kunde prata bort en halvtimme med någon granne. Det var bättre förr.

Växlingen mellan torka och blötår upplevde jag som ett stort bekymmer under min tid som aktiv bonde. Livet är ett lotteri, man behöver inte spela!

Kanske kan någon kunskap från förr komma till nytta i framtiden men det är inte troligt. Vi lever på fel sätt idag.

Köken var ofta både trånga och omoderna. Matlagning och annat hushållsarbete blev därför både tungt och tidskrävande. Södra Sandby, Sandby socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Moderna bekvämligheter som elektrisk spis, indraget vatten och kylskåp gjorde arbetet lättare för kvinnorna. I detta moderna kök har den elektriska spisen gjort entré, men den gamla järnspisen har fått vara kvar. Eriksöre, Torslunda socken 1956. Foto Okänd/Kalmar läns museum

Kafferasten var en viktig stund för vila under det tunga arbetet på åkern. Gyngö, Resmo socken 1950-tal.
Foto Einar Ehnemark, E-Foto Borgholm

Butiksbussarna var ett viktigt komplement till den lokala handelsboden. Både Kooperationen och Kalmar läns slakterier hade butiksbussar som körde runt i byarna på Öland. Lökenäs, Glömminge socken 1969.
Foto Okänd/Kalmar läns museum

Göran i Lilla Dalby

Göran Lundquist är född 1942 i en gård i Lilla Dalby i Kastlösa socken. Intervjuerna är gjorda hemma hos Göran i Lilla Dalby den 23 mars och 12 april 2022.

Lilla Dalby är en radby som ligger utmed landsvägen, under 1950-talet bestod byn av tre gårdar. Byns bördiga jordar består av svartmylla.

Göran berättar:

Bymöten

Varje år mellan jul och nyår samlades männen i Lilla Dalby till bymöte. Två gårdar ansvarade för bymötet två år i rad medan den tredje gården bara höll bymöte ett år. Bymötena ägde rum på kvällstid. Efter att en bondes syster hade avlidit bestämde bymännen att bjudningarna skulle vara enklare än tidigare. Sista mötet hölls 1990, därefter har inget bymöte hållits.

Till byn hörde inga sjömarker och därmed inget fiske. Min morbror jagade på alvaret, framför allt hare. Jakten var främst ett nöje och hade mindre ekonomisk betydelse. Jaktviltet såldes till handlarern Jönsson i Mörbylänga som köpte upp varor direkt från bönderna. Förutom hare förekom jakt på raphöns. Även de andra bönderna i byn jagade på alvaret.

Innan djuren släpptes ut på bete om våren gjordes en översyn av hägnen. Det var byordningsmannens ansvar att vårsynen blev gjord. Arbetet utfördes inte av bönderna själva utan någon i byn blev anlitad för att utföra uppgiften.

Gården

Gården hade 60 hektar åker och 170 hektar betesmark. Vi bedrev både växtodling och husdjurskötsel med en viss övervikt för nötkreaturen.

Ladugården i sten är från mitten av 1800-talet. Magasinsbyggnaden, även den i sten, är från 1789 och inrymmer brygghus, drängkammare, vedbod och vagnsskjul. Drängkammaren blev så småningom snickarbod.

Mangården med trädgård

Mangårdsbyggnaden är byggd omkring 1850. När mina föräldrar köpte gården 1941 fanns det elektricitet i gården sedan lång tid tillbaka. Kylskåp och frys kom samtidigt till gården i början av 1950-talet. Dessförinnan hade maten saltats in i salttinor. Under mitten av 1930-talet installerades centralvärme i boningshuset men det fanns bara element i bottenvåningen. Brunnen som ligger på gårdsplanen har alltid hållit bra vatten. Så länge jag kan minnas har vatten funnits i både boningshuset och ladugården. Redan 1959 blev vattnet kommunalt. Varmvatten kunde värmas på själva pannan eller på spisen i köket.

Mor hade stort intresse av trädgårdsskötsel. I trädgården fanns ett körsbärsträd, flera äppelträd och buskar av röda och svarta vinbär. Rosbuskar köpte mor från Ölands plantskola i Färjestaden och från plantskolan Birger Svensson i Lilla Frö, blomsterlökarna beställde hon från Holland.

Något särskilt köksland fanns inte utan lök och andra grönsaker odlades ute på åkrarna. Mor ansvarade för skötseln av grönsakerna. Vi barn

fick hjälpa till och vi hade en egen ruta att odla i. Magnolian framför boningshuset planterade jag på 1970-talet.

Familjen

Vår familj bestod av sju personer. Jag är yngsta barnet i en syskonskara om fem barn. Jag har fyra äldre systrar varav en halvsystem. Jag är född på gården och har bott här hela mitt liv. Far kom ursprungligen från Väckelsång i Småland medan mor kom från grannbyn Stora Dalby.

Från 1967 arrenderade jag vissa delar av gården av mina föräldrar, far hade bland annat mjölkarna kvar till 1969. På äldre dagar fick mor diabetes och hjärtinfarkt, en av mina systrar hjälpte mor. Efter mors bortgång 1968 drev jag hela gården själv. När vi syskon skiftade gården efter våra föräldrar 1973 köpte jag gården. År 1990 arrenderade jag ut jordbruksmarken men bodde kvar på gården. Under åren har jag alltid haft god hjälp av min far som var enastående, han blev 94 år gammal. Tre av mina systrar utbildade sig till förskollärare.

Under 1950-talet hade vi hjälp av en morbror. Han var anställd som lantarbetare och bodde på övervåningen i boningshuset. Söder om boningshuset ligger ”Röda huset” som fungerade som arbetarbostad. Där kunde två arbetarfamiljer bo när det var betsåsong. Vi bodde hela året i boningshuset och flyttade inte ut till något sommarkök. Varken mor eller far hade något jobb vid sidan av jordbruket.

Mathållning

Det mesta av den mat vi åt producerades på gården, men specerier som kaffe, socker och kryddor var mor tvungen att köpa. Det fanns två handelsbodar i Kastlösa men många varor köptes även i Mörbylånga som bara ligger en mil från Lilla Dalby.

Det nötkött vi behövde fanns att köpa i KLS butik i Mörbylånga. Vår egen hushållsgris stod för fläsket. Potatis var basföda och förvarades i boningshusets mörka och svala källare. Under höstarna köpte mor lingon i handelsboden. Lingonen förvarades i Höganäskrus i källaren tillsammans med konserverad frukt och grönsaker.

I vardagslag åt vi husmanskost som bruna bönor med fläsk, ärtsoppa och raggmunk. Någon gång i månaden gjorde mor kroppkakor. Till söndagsmiddag kunde far slakta en av gårdens kycklingar. Vid arbetet ute på fälten tog vi med oss en korg med kaffe och hembakade bullar.

Kläder

Kläderna köpte vi hos Karlssons beklädnadsaffär i Mörbylånga. Ibland anlätade mor en sykkunnig kvinna i Bredinge för att sy upp måttbeställda plagg. I Kastlösa fanns en skraddare och ett par skomakare, skomakare fanns också i Bredinge.

Några gånger om året var det stortvätt och då användes en stor koppargryta i en sidobyggnad. Grytan hade dubbel botten och under själva grytan fanns en eldstad. Ett rör ledde bort röken till en skorsten. Det var mor som tvättade med hjälp av en annan kvinna. Det fanns också en stor stenmangel som man var tvungen att vara två för att hantera.

Fritid och nöjen

År 1954 köpte far den första bilen, en Plymouth. Med den åkte vi på upptäcktsfärd runt om på Öland, vi ”tog en runda”. En gång om året åkte vi upp till norra Öland. Någon gång åkte vi till Småland för att hälsa på farfar som bodde i Värends Nöbbele. Men någon egentlig fritid eller semester hade vi aldrig.

Mor använde sin lediga tid till att engagera sig i hembygdsföreningen och Svenska Lottakåren. För ungdomarna i bygden fanns en festplats i byn som

kallades Landborgen. Mina systrar gick dit för att dansa men själv var jag inte särskilt intresserad av dans och stannade oftast hemma. Danstillställningarna, med inhyrda orkestrar, startade vid Valborg och pågick hela sommaren. Vid midsommar restes en midsommarstång på gårdsplanen men det var inte någon dans eller lekar kring stången. Vid födelsedagar inom familjen blev födelsebarnet uppmärksammat med tårta.

Jord och djur

Hästar och traktorer

Sista hästen på gården var en arbetshäst som hette Salix. Den gjorde inte särskilt mycket arbete de sista åren men det hände att den drog hästhackan när löken skulle köras över. Salix skickades till slakt på 1960-talet. Redan på 1940-talet köpte far gårdens första traktor. Traktorn, som inte hade någon hydraulik, var av märket Case. Efter andra världskriget köpte de flesta gårdarna i socknen traktorer.

Maskiner och redskap

På gården fanns följande redskap: en plog av märket Kvarnland, slåttermaskin, höräfsa, självbindare, harvar (både fjäderharv och slätharv) samt kultivator. Gödselspridaren på hjul kom på 1960-talet, tidigare hade man spridit gödseln för hand. Prästgården hade socknens första självgående tröska i början av 1950-talet. Den lånades aldrig ut!

Växtodling

På gården odlade vi vall, råg, korn, vete och havre. Dessutom odlade vi sockerbetor, bruna bönor och gula ärter. På de kreaturslösa gårdarna i socknen förekom odling av gröna ärter. Utsädet köptes oftast från Kastlösa kvarn men även från Centralföreningen.

Sockerbetor var en bra men arbetskrävande gröda på gårdens goda jordar. När plantorna kommit upp skulle de först ”hobbäckas”. Sedan fick vi ”krypa kull” och gallra så att det bara blev en planta kvar. Det fick inte dröja alltför länge mellan dessa två moment. Det fanns folk som åtog sig att sköta två tunnland betor. Då skötte de hela arbetet från gallringen fram till upptagningen på hösten. Under 1940- och 50-talen var det framför allt folk från Blekinge, både män och kvinnor, som tog på sig arbetet. På 1960-talet var det mest kvinnor från bygden som tog sig an arbetet i betlandet.

Betorna såldes till sockerfabriken i Mörbylånga. De skickades med järnväg som gick strax norr om gården. Innan betorna lastades på järnvägsvagnarna vägdes de vid en vågstation, därefter transporterades de med hjälp av en elevator upp på järnvägsvagnarna. Betodlingen skedde i form av kontraktsodling. Ersättningen hämtade far ut i Kamerala villan i Mörbylånga som var sockerbolagets huvudkontor. Från sockerbruket köpte vi tillbaka restprodukter som betmassa och melass.

Raps var en ny och lönsam gröda under 1940- och 50-talen. Stora delar av åkrarna i byn var helt gula av raps. ”Rapsbil” var benämningen på den bil som hade kunnat köpas tack vare rapsodlingens stora lönsamhet. Rapsen såddes runt den 10 augusti. Den fordrade en bra ”förfrukt” vilket innebar att året innan rapsen såddes, skulle vall ha odlats med en kvävefixerande gröda. Efter rapsen odlades skiftet ofta två år i rad med spannmål. Kastlösa kvarn köpte upp rapsen och sålde den sedan vidare till en fabrik i Karlshamn som tillverkade vegetabiliska fetter. Betalningen för rapsen kom från fabriken i Karlshamn. Även rapsodlingen skedde i form av kontraktsodling.

På 1940-talet började vi odla bruna bönor som köptes upp av Kastlösa kvarn, senare av Ölands Trädgårdsprodukter. Vissa år förekom odling av vallfrö, bland annat hundäxing. Lökodlingen var omfattande under 1940–1960-talen.

”Frö-Sven”, som var anställd av Frökontoret, åkte runt och sålde fröer för utsäde. Vallfrö köptes från en Skåne-firma, kanske var det Weibulls. På 1960-talet bildades det kooperativa bolaget Kalmar-Ölands Trädgårdsgårdsprodukter. Dåvarande landshövdingen Ivar Persson invigde firman.

Vissa åkrar svartträdades men det visade sig vara för kostsamt att inte ha någon odling varje år och därmed inte heller få någon skörd. Buskarna utmed åkerrenarna hölls efter med tornsax. Malmfolket fick ofta ta höet och buskarna på renarna. Det hände ibland att det torra gräset som växte på renarna brändes av.

Skörd

Spannmålen skördades i augusti, när i månaden berodde lite på årsmånen. Ofta skördade vi innan säden var helt mogen eftersom det blev mindre spill då. I skördetider var alla tvungna att hjälpa till. Nekerna ställdes i V-form för att torka ute på fälten. Raderna av neker stod så att de både fick för- och eftermiddagssol.

Spannmålen tröskades med en gång av en stationär tröska. Någon tröskförening fanns inte i byn. Far köpte en tröska av märket Thermænius som gick att bogsera efter traktorn. De självgående skörde-tröskorna kom först på 1960-talet.

Vissa gårdar körde in spannmålen otröskad i ladorna för att sedan tröska mellan jul och nyår. Det var verkligen att säga välkommen till råttorna. Spannmålen såldes oftast till Kastlösa kvarn. En del säd behöll vi till våra egna djur, framför allt till grisarna som fick gröpe.

Vallar och ängar

Vallarna var insådda med en blandning av lusern, timotej, klöver och hundäxing. Lusern var särskilt bra vid torra år. Regeln var att vallarna skulle slås dagen innan midsommarafton och sedan ligga på slag och torka under några dagar. Efter helgen började vi arbetet med att stacka höet. När höet var torrt kördes det in, allt hö var löst. En höfläkt, som drogs med remmar kopplade till en traktor, blåste upp höet på slindret.

Vi fick minst en skörd. Att bärga hö var det tyngsta arbetet på gården och vid höskörden var det bara männen som deltog. Vissa vallar fick djuren efterbeta, bland annat de som låg upp mot grannbyn Lunda. Vid Kastlösa kvarn låg mellan åren 1962 och 1973 en lusernmjölsfabrik.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade 19 SRB-kor. De hade vanliga namn som Rosa och Stjärna. Korna mjölkades två gånger per dag, första mjölkningen var klockan sex om morgonen och kvällsmjölkningen vid klockan fyra, fem. År 1941 mjölkade mor och far ännu utomhus under sommarhalvåret i en fälla invid betesmarken, fällan vara inte större än 20x20 meter. Far köpte mjölkmaskiner i slutet av 1940-talet och därefter mjölkade han alltid korna i ladugården.

Gårdarna i byn turades om att leverera mjölken till mejeriet i byn, de hade var sin vecka eller månad. När mejeriet i Kastlösa lades ned 1956 fick mjölken köras med lastbil till Färjestaden. Vi behöll korna i åtta till tio år innan de gick till slakt, ibland behöll vi dem längre.

Korna betäcktes av den egna tjuren, senare anlätades en seminör. Kalvningen skulle, enligt vad lantbruksskolorna lärde ut, ske på hösten.

Anledningen var att det var bättre pris på mjölken under höst och vinter. Men så blev det aldrig i praktiken, i stället skedde kalvningarna spritt över hela året. Kalven skiljdes snabbt från kon, men innan dess fick kalven tillgång till råmjölken. Kalvarna betade på två skiften nära gården. ”Julakalven”, det vill säga den kalv som fötts vid jultid, kunde släppas på bete det kommande året. Vi barn ansvarade för utfodringen av småkalvarna. Far verkade kornas klövar själv med en klövsax.

Ett 20-tal ungdjur, kvigor och kastrerade tjurkalvar, släpptes som regel ut på betet på alvaret den 12 maj. När de kom hem från betet på hösten fick de extra foder. Öster om landsvägen fanns i äldre tider en del goda betesmarker men de försvann när Lunda-kanalen hade byggts och jorden odlats upp.

Nötkreaturens foder bestod under vintern av hö och kraftfoder, dessutom fick de betmassa och betblast. Betblasten fick man vara försiktig med. Det sas att djuren fick juverinflammation av betblasten och någon trespent ko ville man inte ha. Far och min morbror skötte utfodringen av djuren. Men även jag fick hjälpa till när jag var ganska ung. Alla vi barn hjälpte till med djuren. När skolan var slut för dagen var det självklart att delta i gårdens sysslor.

Även korna med kalvar fick gå på alvaret under sommaren. Lilla Dalbys del av Stora alvaret är inte skiftat och hela byns djur betade på alvaret. Sedan lång tid tillbaka hyrde fastlänningar betesmark på alvaret. Främst var det hästar som fick ”sommarlov” i de öppna, torra och kalkrika markerna men även en del ungdjur. Detta pågick ända in på 1950-talet.

Det sas att djur i söder inte kunde flyttas norrut. Det innebar till exempel att en ko från Kastlösa inte gick att sälja till Vickleby. Tvärtom gick det däremot bra. Detta var något som man höll särskilt

noga reda på, bland annat på kreatursauktioner. Anledningen till detta var att djuren då drabbades av sjukdomen blodgång.

Vid grinden till alvaret finns en brunn som fortfarande håller vatten. Lilla Dalbys alvar är idag naturreservat och länsstyrelsen har på senare år låtit rensa brunnen. När kommunen borrade för kommunalt vatten 1959 upprättade byn och kommunen ett avtal där kommunen skulle ordna vatten. Vatten fanns även vid Rosamossen som är en naturlig källa. Det kunde hända att något djur gick ner sig i mossen och inte tog sig upp.

Får, grisar och höns

Under en kort period på 1960-talet hade jag tolv egna får av rasen ’Oxford Down’. Baggen kom från Ottenby kungsgård. Tackorna var tjuvdrade på en vall i närheten av gården, lammen fick gå lösa. Tjuderpålen måste flyttas ofta. Jag bar vatten till fåren varje dag men noterade att de aldrig drack av vattnet. Efter höskörden betade fåren på vallarna, under vintern fick de hö. Det gick inte att ha fåren på alvaret eftersom de inte ”gick still”.

Förutom en hushållsgris hade vi ett 15-tal suggor. Vi hade en egen galt av rasen ’Yorkshire’ men även en galt av någon slags lantras. Båda raserna var ”slokörade”. Smågrisarna sålde vi till KLS och två bönder i Bredinge som födde upp smågrisar. Ansvar för grisarna vilade på far. Det mesta fodret köpte vi utifrån.

Mor hade 25–30 höns av rasen ’Vit leghorn’ men även höns av en annan ras som gav bruna ägg. Hönsen gick i en hönsgård med nättak och utfodrades med säd. Äggen såldes till KLS i Mörbylånga som ägg från ”frigående höns”. Det hände också att ägg såldes till KLS inne i Kalmar. Äggpengarna var helt och hållet mors, inte en krona gick till far.

Då och nu

Jag tycker att de största skillnaderna mellan då och nu är utvecklingen från det manuella till det maskinella. Idag åker de aktiva lantbrukarna förbi på landsvägen i sina stora maskiner. Maskiner och redskap är dyra i inköp och räntor på lånen gör att kostnaderna för att driva ett lantbruk idag är väldigt stora och marginalerna små. Men det största problemet är nog klimatet. Förr om åren var det

enstaka torrår, till exempel 1959. Nu kan det vara tre år på rad med torka som det var 2016, 2017 och 2018. Torkan innebär att djuren inte har något att äta och heller inget att dricka på alvaret.

Jag har lärt sig mycket av min far och det är kunskaper som jag tror är viktiga för framtiden. Men dessa kunskaper bevaras bara om de finns nedtecknade. Det är svårt att sja om framtiden, det mesta är på både ont och gott.

Här pågår tröskningen för fullt. Trösklaget består av fyra män där varje man hade sin särskilda uppgift. Säckarna är fyllda med den tröskade säden och intill ligger den stora halmstösen. Norrby, Löts socken 1957.
Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Den unga dottern kör traktorn medan pappan sitter på vagnens flak och sprider ut konstgödning. Kläppinge, Bredsättra socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Ogräsbekämpning av lökfält med en av den moderna tidens redskap, ogrässpattan. Modellen är en TT Favorit med munstycken monterade på en ramp. Lilla Frö, Resmo socken. Foto Hennix/Resmo hembygdsförening

Ingrid i Lilla Frö

Ingrid Åsenius är född 1936 och uppvuxen på en gård i Lilla Frö i Resmo socken. Intervjuerna är gjorda hemma hos Ingrid i Mysinge den 29 september och 14 oktober 2022.

Lilla Frö är den nordligaste byn i Resmo socken. Byn har sjömarker i väster ner mot Kalmarsund och ett mindre skifte på Stora alvaret. Jordarna består av sand-, moss- och lerjord. Under 1950-talet fanns det tio gårdar i byn.

Ingrid berättar:

Bymöten

I Lilla Frö, eller Frö Lilla som byn också kallades, var det rådstuga en gång om året. Rådstugan hölls på nyåret då det fortfarande fanns lite julmat kvar. Det var bara männen som deltog i mötet och ordförandeskapet gick runt mellan bönderna i byn. Mötet började efter mjölkningen runt klockan sex på kvällen och pågick långt fram på småtimmarna. Mat och dryck serverades i övermått.

På mötena pratade man om skötsel av vägar, rensning av kanalen, översyn av stenmurarna och andra gemensamma saker. Till de flesta arbetena anlätades folk för att utföra uppgifterna.

Gården

Far ägde två gårdar i byn, nr 3 och nr 5, åkerarealen var på 30 hektar. Idag är alla byggnaderna rivna på nr 5 och det är bara en glugg kvar. Jag växte upp i ett nybyggt hus som ligger öster om byn.

De två gårdarna i radbyn var typiska kringbyggda gårdar i götisk gårdsform. Ladugårdarna, stallen och andra uthusbyggnader var byggda i kalksten och skiftesverk.

Mangården med trädgård

Far anlätade arkitekten Gösta Gersdö för att rita ett nytt bostadshus till sig och sin familj. Huset byggdes 1939 och ligger på östra sidan om vägen, mitt emot byn. Huset var en modern villa i funktistil. Elektricitet drogs in i villan när den byggdes. I köket fanns ett kylskåp av märket Frigidaire. Vi hade en AGA-spis som skulle tändas med rödsprit, men som sedan drevs med småkoks. Både vatten och avlopp var indraget. Till huset fanns en brunn som höll så mycket vatten att den hade kunnat försörja flera i byn.

Huset värmdes upp med centralvärme genom en panna som stod intill tvättstugan i källaren. Pannan eldades med koks. En varmvattenberedare var monterad på väggen ovanför AGA-spisen. Men eftersom det är så mycket kalk i vattnet blev rören ofta igentäppta. Det fanns badrum, men det var dyrt att värma badvatten, så vi fick bada två åt gången. I källaren fanns en stor tvättstuga med tvättmaskin och ett stort kar för sköljning. Trumman i tvättmaskinen gick bara åt ett håll, så det var viktigt att vi hade knutit ihop banden på förklädena så att de inte trasslade in sig. Uppe på tvättmaskinen satt en mangel som vi använde för att pressa ut vattnet ur de blöta kläderna.

Någon köksträdgård hade vi inte runt huset men här växte rosor, prydnadsbuskar och träd. På den gamla gården hade det funnits fruktträd men de flesta frös bort under 1940-talets kalla vintrar. I den trädgården fanns det också bärbuskar och bikupor. Det fanns bland annat ett bihus, som var som ett ”radhus” med bikupor. Potatis, som vi odlade på någon liten horva i närheten av huset, lagrades under vintern i en jordkällare på gården. En anställd klippte gräset med en gräsklippare som hade köpts under slutet av 1940-talet. Far anlidade en person som bodde på malmen för att sköta trädgården.

Familjen

Min mor Stina och far Birger gifte sig 1936 och jag föddes senare samma år. Året därpå dog min mor i barnsäng. Far gifte om sig 1940 och jag fick med tiden fem halvsyskon. Gården har gått i arv i flera generationer, far tog över gården 1938 efter farfar. Farfar och farmor bodde kvar på en gård i byn så länge de levde.

Far anlidade extrafolk under perioder då det var mycket arbete som skulle utföras. På malmen fanns gott om folk som ville ha arbete. Från Mörbylånga kom kvinnor på cykel och erbjöd sig att jobba med ogräsrensning. En av kvinnorna blev särskilt omtyckt och blev senare anställd som hembiträde i gården.

Mathållning

Till middag i vardagslag fick vi ofta färsrätter i olika former och ibland bruna bönor med fläsk. Tre gånger i veckan åt vi fisk. Det var ingen som fiskade i vår by men i Stora Frö fanns det flera fiskare. De cyklade runt i byarna och sålde gädda, näbbgädda och kalmarsundsflundra. De sålde även strömming och någon gång torsk. Och givetvis ål! Till maten serverades alltid potatis. Ibland fick vi kroppkakor men den stora kroppkaxgrytan passade inte till

AGA-spisens små plattor. Vid koken gjordes alltid kroppkakor så att det räckte till två måltider åt den stora familjen. Då och då kunde vi få hare, gås eller kalkon. Sommartid fick vi ofta filbunke med ingefära och socker.

År 1940 och åren framåt saltades fläsket. Köttbullar, kotletter och plommon konserverades, de senare till julaftonens ris à la Malta. Äggen låg i vattenglas, men jag minns inte att vi åt kokta ägg under vinterhalvåret.

Kläder

Mor hade tre kusiner i Bredinge. Den äldsta av dem kom hem och sydde kläder till oss barn på en symaskin av märket Singer. Tygerna hade mor köpt i Kalmar. Eftersom det inte fanns sick-sacksöm på symaskinen var alla kanter tvungna att kastas för hand. Till detta användes effsingar. Våra kappor brukade vi köpa i Kalmar, skohandlare fanns i Mörbylånga.

Fritid och nöjen

Den första bilen i familjen köpte farmor till min far redan under 1920-talet. Bilen var en amerikansk Essex-EM. På mitten av 1950-talet hade far en röd Chevrolet.

På lördagarna var vi lediga på eftermiddagarna och på söndagarna var vi helt lediga. På fritiden åkte vi ner och badade i Kalmarsund om somrarna. I övrigt skulle jag passa småsyskonen. Vi blev varnade för att vistas ute på landsvägen trots att det aldrig var någon trafik där. Det hände att det kom en cirkus till Eriksöre men vi fick inte gå dit. En gång åkte vi på bio i Mörbylånga. Filmen som visades var den sorgliga historien om Barnen från Frostmofjället. På Lilla Frös malm tältade romer på somrarna, det tyckte vi barn var spännande och vi gick dit för att titta på dem.

En gång tog far med sig ett antal anställda och åkte på en nöjesresa till Dalarna. Mor var inte förtjust i att resa, den enda resa hon gjorde utomlands var en lökresa till Holland.

Jord och djur Hästar och traktorer

På gården hade vi tre, fyra ardenner. Ett par av dem hette Freja och Docka. Hästarna gick framför hästhackan, timme efter timme. De drog även hölassen och en släpa som transporterade bort större stenar från åkern. Under sommarhalvåret betade de väster om gårdarna. Längre västerut i betesmarken fanns en kanal och sedan tog mossar vid ner mot Kalmarsund. Under vintern utfodrades hästarna med hackelse som var spetsat med lite melass. Hästarna fanns kvar på gården till mitten av 1950-talet.

Far köpte tidigt traktor, före 1940. Det var en röd Farmal som var hög och hade små framhjul. Den kördes mest av en av de anställda.

Maskiner och redskap

På gården fanns alla de redskap och maskiner som behövdes i ett lantbruk; plog, harv, ringvält och gödselspridare. Det fanns flera modeller av hästhackor och traktorhackor som passade till olika sorters grödor; enradiga, tvåradiga och två-och-en-halvradiga. En såmaskin var femradig. Far ägde också en egen skördetröska. Det var viktigt att remmarna som drev traktorn var hartsade.

Intill det nya bostadshuset byggde far en verkstad som blev lite av byns smedja.

Växtodling

Far odlade spannmål av olika slag. Företaget Wasa-bröd i Filipstad som bakade knäckebröd, uppskattade särskilt råg från Öland. På gården odlade

vi också socker- och foderbetor. Jag och mina systrar behövde inte hjälpa till med att gallra betorna, malmfolk och folk från Blekinge skötte gallringen.

På 1940-talet var raps och rybs populära grödor. Jag tror att det berodde på att efterfrågan på olja var stor under andra världskriget. Bönderna som odlade raps och rybs gjorde goda inkomster och många boningshus blev renoverade till ”rapsvillor”. För att villorna skulle anses som moderna skulle de ha parkettgolv i minst ett rum, kopplade fönster och centralvärme.

Kvinnor och barn klippte löken på ackord inne i magasinet. Skolbarn kunde ta en timme före eller efter skolan och klippa lök. Löken skulle sedan harpas, det vill säga sorteras efter storlekarna stor-, mellan- och smålök. Klippningen av syltlök var särskilt enahanda och ett drygt arbete. Syltlöken är liten och det tog tid att få ihop till ett kilo.

Vi odlade också tomater. Det fanns olika klasser, klass I var prima, klass II hade en ovanlig form. De som sedan blev över hamnade i en egen klass som det blev ”ket-sup” av. Tomaterna paketerades i två lager i särskilda tomatlådor och skickades till konservfabriken Reimersholm i Stockholm.

Under krigsåren odlade många smågurkor, eller västeråsgurka som de också kallas. Far tog även emot gurkor från odlare i byarna runt om i bygden. Gurkorna blev vägda, bedömda och bokförda. En konservmästare såg till att gurkorna blev tvättade och lagda i stora tunnor med saltlösning. Vattnet var kryddat med dill, spansk peppar, senap och några köpekryddor. Tunnorna rullades ut på ladugårdsplanen där de sedan fylldes på med vatten varje dag för att det inte skulle komma in något syre i tunnorna. Gurkorna kördes till Färjestaden där föregångaren till Ölandskonserver låg.

På 1940-talet köpte far en gård i Runsbäck där han odlade jordgubbar. Jordgubbarna skulle vara plockade före klockan elva för att sedan köras med lastbil till Frihamnen i Stockholm.

På en obebyggd tomt i byn startade far en plantskola under 1950-talet. Plantskolan var specialiserad på barrotade rosor. Sticklingar kom i stora korgar från Holland, mitt i korgarna hade leverantören stuckit ner flaskor med ägglikören Advocaat och andra presenter. Rossticklingarna planterades och okulerades sedan i långa rader. När fälten med rosor skulle rensas från ogräs satte man ”bandage” på hästarnas ben, så att de inte skulle riva sig på rosornas taggar. Far anställde en trädgårdsmästare från Finland för att sköta plantskolan.

Kalkkväve spreds för hand ute på åkrarna. De som gjorde det blev helt grå-lila-svarta av kalken, inte särskilt nyttigt kan man tänka.

Fröodling

Bröderna Petersson, som hade en gård söder om vår, startade med fröodling i större skala under första världskriget. De tyckte inte att mjölkkor gav någon vettig inkomst. De ville inte ”mjölka ett-öringar”, sa de. Far började med fröodling några år senare.

Vi odlade fröer till spenat, foderbetor, olika ärt-sorter, morötter, dill och spagettipumpa. Morot odlades i sluttningen nedanför Berget. En viktig syssla i morotsfälten var att förhindra att vild morot gick upp i blom. Den bekämpades därför genom att man plockade bort blomknopparna innan blomningen. Av gurkor som blivit lite för stora gjorde vi eget gurkfrö. Fröna fick jäsa några dagar innan de torkade. Blomsterfröer som far odlade var bland annat penséeer, malva, krasse, clarkia, brudslöja, ringblomma och lövkoja.

År 1952 ville Svalöf-Weibull att far skulle ha en försöksodling med gummimaskros. Försöket gick ut på att testa om det gick att utvinna gummi från maskrosorna. Grannarna var misstänksamma mot maskrosodlingen, de var rädda för att maskrosorna skulle sprida sig till deras åkrar. För att så inte skulle ske, lät far några anställda gå över maskros-fältet varje morgon med en stor rund borste på hjul. Försöksodlingen blev inte särskilt lyckad, skörden från ett helt maskrosfält räckte bara till ett enda traktordäck.

Rensjärn var ett viktigt redskap. Rensjärnens skaft bestod av trasiga hackskaft, cirka 25 cm långa och försedda med metalltråd, likt de moderna redskapen som företaget Lucko tillverkar.

Intill det nya bostadshuset fanns ett stort magasin som var byggt ett par år innan bostadshuset. Magasinet var själva hjärtat i gårdens verksamhet. På nedersta våningen fanns en ria för torkning av fröer och ofta lät hela byn torka sina fröer här.

På andra våningen fanns ett rensverk och en maskin som rensade bort maskättna ärtor. I ett hål i golvet på tredje våningen hälldes bönor ner genom en tratt till ett bord som stod på våningen under. Vid bordet satt kvinnor och barn och sorterade bort skadade och missfärgade bönor samt stenar. De sorterade bruna bönor, sojabönor, brytbönor, skärbönor, vax-bönor, bondbönor och blomsterbönor.

I magasinets tredje våning fanns fröer till försäljning; rödlöksfrö, foderbetsfrö, spenatfrö, rädisfrö, gurkfrö, dillfrö, persiljefrö, mägärtsfrö, kålrotsfrö, rödbetsfrö, tomatfrö, purjolöksfrö, sylt-löksfrö, rapsfrö och olika blomsterfröer. Säckarna med fröer som skulle säljas plomberades med metalltråd. Fröerna som såldes var till största delen odlade på gården.

Skörden av fröerna levererade far till olika fröfirmor runtom i landet; Gustavssons i Gnesta, Svalöv, Hammenhögs, Weibulls och Olsens Enke i Skåne. En man från Olsens Enke hade lockats till Öland och trivdes så bra att han och hans fru bosatte sig här permanent.

Husdjur

På 1940-talet försvann de sista korna från byn. När far hade kor anlidade han en kvinna för att mjölka. Den som hade slarvat med rengöring av mjölkspannen fick en grön lapp när spannen kom tillbaka från mejeriet. Lappen kallades ”sketlapp” och det var en stor skam när den gröna lappen satt instucken under locket.

Ett tag hade far får av den ras där både baggar och tackor har horn, men de fanns bara några år på gården. Vi hade en till två hushållsgrisar, mor hade 15–20 höns och några kalkoner.

Då och nu

Den största skillnaden mellan tiden då jag växte upp och idag är att det idag är ett minimum av umgänge i byn. Det finns ingen skola längre och inte heller någon söndagsskola. Förr om åren hade vi studiecirkelar och kyrkan ordnade många olika aktiviteter. Vi hjälptes åt om någon hade det svårt, läkaren kom hem när man var sjuk och uttrycket ”att gå in i väggen” fanns inte. Idag är det ett förfärligt ha-begär, förnöjsamhet är ett ord som inte finns längre. Könsrollerna var mycket tydliga när jag växte upp.

Bonden sprider konstgödseln för hand från ett traditionellt såkar men snart kom de första konstgödselspridarna att underlätta arbetet. Nedra Ålebäck, Sandby socken. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Hemma på gårdsplanen förbereder man för slått. Hästen är förspänd framför slåttermaskinen som fortfarande har järnhjul. Dödevi, Högby socken, mitten av 1950-talet. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Ett stort lökfält i Mörbylångadalen. Troligen har löken redan blivit lossad och det är dags att dra upp den för hand. Löklådor staplades på varandra och fick stå kvar några dagar ute på fältet för att löken skulle torka. Lilla Frö, Resmo socken 1949. Foto Nilsson-Foto/Borgholms kommuns bildarkiv

En vanlig syn när det var dags för spannmålsskörd var självbindaren dragen av en Ferguson-traktor, här av modellen "Grälle". Ekipaget var mycket vanligt på Öland under 1950-talet. Albrunna, Södra Möckleby socken 1950-tal.
Foto Okänd fotograf/Kalmar läns museum

Lastbilar hämtade skörden av grönsaker ute på gårdarna. Ölands-Lök och Kalmar-Ölands Trädgårdsprodukter var två företag som tog hand om förädlingen och försäljningen av de öländska jordbruksprodukterna. 1970.
Foto Okänd/Kalmar läns museum

Lena i Frösslunda

Lena Petersén är född 1950 och uppvuxen på en gård i Frösslunda i Stenåsa socken. Intervjuerna är gjorda hemma hos Lena i Mörbylånga den 7 och 25 mars 2022. Mellan de två intervjutillfällena frågade Lena sin bror Lasse om saker som hon var osäker på.

Frösslundas marker sträcker sig från Stora alvaret i väster ända ner till Östersjön i öster. Den odlade jorden består av klapperstensmylla på pinnmo. Under 1950- och 1960-talen fanns det åtta gårdar i byn.

Lena berättar:

Bymöten

Bymöten hölls varje år under hösten då männen i byn träffades för att diskutera fiske, jakt och vårsyn av hägnader. Dagen därpå var det åter sammankomst men då var familjerna medbjudna och det var fest. Ansvaret att vara byordningsman gick runt mellan gårdarna. Det fanns ett byskrin som följde med till den som stod på tur att vara byordningsman.

Fisket var utarrenderat till två fiskare i Norra Kvinneby som hade sina bodar nere vid stranden. Fiskarna delade med sig av strömming och flundror till hushållen i byn. Vi bybor fiskade gädda i Frösslundabäcken. Rapphönsjakten var utarrenderad. En granne som jagade hare delade ibland med sig av jaktbytet till vår familj. Hararna sågs som ett skadedjur under skördetiden eftersom de åt på bethögarna. Även jakt på räv och duvor förekom. Vid rävjakten blev hela socknen uppbadad för att gå i drevet.

Om vårarna hölls vårsyn av stenmurarna. Det innebar att de grannar som hade stenmur mellan sina ägor tillsammans gick längs murarna och kontrollerade att allt var i sin ordning. Stenmurarna var kompletterade med taggtråd. Under 1960-talet började åkrar slås ihop, stenmurar togs bort och diken lades igen.

Förutom bymötet förekom läsmöten. Vid läsmötet deltog socknens präst och sammankomsten avslutades alltid med psalm 190, ”Bred dina vida vingar”. I trakten fanns även en del frireligiösa, främst pingstvännen som hade sin samlingslokal intill bygdegården i Stenåsa.

Gården

Gården, som till övervägande del drevs genom självhushållning, bestod av 25 hektar åker och 95 hektar betesmark. Pappa hade köpt gården av en släkting 1945 men sålde den 1964 då jag var 14 år. Min bror övervägde att ta över gården men bestämde sig för att inte göra det. Särskilt ekonomibyggnaderna, vissa var över 100 år, var i mycket dåligt skick och stora investeringar hade behövts.

Ladugården var byggd 1866. Flera av de övriga ekonomibyggnaderna var byggda 1922 då den tidigare ägaren nyligen hade övertagit gården.

Mangården med trädgård

Elektricitet fanns i gården när jag vara liten. I boningshusets bottenvåning fanns elektriska element och på övervåningen stod en oljekamin som eldades med fotogen. Det fanns inga kakelugnar i huset. I köket fanns ett kylskåp med ett litet frysfack. Dessutom fanns det frysfack i en byggnad vid handelsboden ett par byar bort. Frysfacken var särskilt användbara efter slakt. Senare köptes en

frysbox som stod ute i ”spannladan”. I köket fanns en vedspis för uppvärmning av huset, för matlagning och för att värma upp vatten. Vatten var indraget i boningshuset och på 1950-talet fanns det wc, utedasset användes bara om sommaren. Vi hade TV redan 1959. Ingen annan i byn hade TV vid den tiden och grannarna kom om lördagarna för att titta på ”Tiotusen kronorsfrågan”.

På gården fanns inte något sommarkök men det var ganska vanligt i grannbyarna.

I trädgården växte sommaräpplet ’Transparent Blanche’ och päronträd. Mot en södervägg växte vinrankor. Av bärbuskar fanns hallon, svarta och röda vinbär samt krusbär. I trädgårdens rabatter växte flera sorters blommor; dahlior, gladiolus, tagetes, tulpaner, påsk- och pingstliljor. Här fanns även rosor, en halvstor sort med röda blommor. Rosorna var viktiga och skulle klippas hårt varje år. En populär ros i början av 1960-talet var floribundarosen ’Nina Weibull’ men jag vet inte med säkerhet rosens namn. Alla blommornas fröer togs tillvara. Vi barn fick lära oss att inget skulle gå till spillo. Under vintern låg dahlia-knölarna i fönstren i ladugården. När de började växa på våren satte mamma ner dem i jorden igen. Det var viktigt att hålla rent i rabatterna, liksom mellan stenarna i flisgången. I de smala mellanrummen mellan flisorna behövdes kniv för att komma åt ogräset. Nere vid sjön hämtade vi varje år tre till fyra lass blåstång eller slak. Att hämta tång var ett gemensamt företag där byns män och vi barn deltog. Slaken användes framför allt till rabatterna. Potatis odlade vi i trädgården men också ute på en åker för att täcka hela årets behov. I kökslandet odlades förutom potatis även morötter, rödbetor och kålrötter. På Källarbacken, strax väster om byn, låg flera gårdars jordkällare men vi hade också en jordkällare hemma på gården. Foderbetorna låg i stukor

i trädgården. Mamma ansvarade för trädgården men både jag och min bror fick hjälpa till med det mesta.

Familjen

Vår familj bestod av mamma Jane, pappa Fritz och vi två barn, Lars och Lena. Båda våra föräldrar kom från lantbrukarfamiljer på södra Öland, mamma från Stora Brunneby och pappa från Frösslunda. Ingen i familjen jobbade utanför gården under min uppväxt. Morfar och mormor bodde i Stora Brunneby, inte långt från Frösslunda. Morfar var inte lantbrukare utan ”kommunalman” och ägnade sig åt socknens frågor. Farmor och farfar bodde i Norra Kvinneby, en grannby till Frösslunda. Farfar hjälpte till på gården ibland, bland annat skar han fjolårets potatisar i bitar som skulle användas som sättpotatis. Även min morbror hjälpte till på gården och det fanns två drängar, en av dem kom ursprungligen från Blekinge. Någon annan hjälp anlidade vi inte.

Mathållning

Vi var så gott som självförsörjande på livsmedel men specerier köpte vi i handelsboden eller av Konsumbussen som kom till byn en gång i veckan. Socker, kaffe, kakao, tvål och tvättmedel var varor som måste köpas. Ost, smör och ibland grädd kunde vi beställa i retur från mejeriet. Det mesta köttet kom från gården, såväl fläsk som kött från får och gäss. Nötkött kunde vi beställa från slakteriet. En försäljare på paketmoped var ”Körger och börstar” som åkte runt och sålde skur- och diskborstar.

Frukt, bär och grönsaker togs tillvara på olika sätt. Av frukt och bär gjorde mamma saft, sylt och gelé, av krusbären kräm. Körsbär, plommon och morötter konserverade mamma i glasburkar med gummiring och metallbygel. Äpplen skar vi i ringar och torkade uppe på tredje vind.

Varje morgon åt vi havregrynsgröt med sylt till frukost. På middagsbordet fanns potatis till nästan alla rätter. Stekt fläsk var vanligt men även bruna bönor och ärtsoppa. Den egna fläskkorven var en återkommande favorit på matbordet. Korven förvarades i en salttunna och vi fick först skölja av den så att den inte blev alltför salt att äta. Under vardagarna var nyponsoppa en vanlig rätt till kvällsmat. Nyponen hade vi plockat och torkat under hösten. Sommartid byttes nyponsoppa ut mot krusbärskräm som serverades med kall mjölk. Omelett med svampstuvning och fläsk var en typisk söndagsrätt som vi aldrig åt en vardag. Svampen hade vi plockat själva.

Kläder

Mamma sydde de flesta av kläderna till oss barn samt lappade och lagade dem när det behövdes. I Mörbylånga fanns en tygaffär och i hemmet en trampsymaskin av märket Singer. I Gårdby bodde en sömmerska som blev anlita när det skulle vara särskilt fina kläder inför en stor fest. Sömmerskan var även hårfrisörska. Ibland åkte vi till Mörbylånga där det fanns tre beklädnadsaffärer: Thurfors, Danielssons och Karlssons. Mamma stickade också många plagg, bland annat strumpor. När strumporna var slitna kunde även pappa hjälpa till med att stoppa dem. ”Kinna-gubben” var en man som åkte runt i bygden på paketmoped och sålde strumpor, livstycken och andra underkläder.

Ute i brygghuset stod en tvättmaskin av äldre typ. Tvättmaskinen hade ingen centrifug men uppe på maskinen satt en ”mangel” där man med en vev kunde få ur vattnet från tvätten. Mamma ansvarade helt för det tunga arbetet med tvätten.

I Mörbylånga fanns en skoaffär, Sko-Erik, och där fanns även en skomakare. På närmare håll fanns en skomakare i Gårdby.

På vintrarna vävde mamma en hel del, bland annat gardin- och möbeltyger. Men skulle det vara särskilt fina tyger så köpte mamma tygerna på Hemslöjden i Kalmar.

Fritid och nöjen

Även om det var mycket arbete, så fanns det även plats för lite fritid. Min familj umgicks ofta med farbror Karl-Erik och hans familj. De hade fyra barn, så det blev gott om tillfällen till lek med kusinerna. När min farbror Artur, som flyttat till Stockholm, kom och hälsade på var det extra festligt. Under sina besök filmade han ofta och visade filmer han tagit under tidigare besök. Släktkalas förekom också, bland annat när mormor fyllde år eller när det var Mors dag. Då skulle det vara tårta till kaffet.

Pappa hade tidigt bil, ofta en Volvo PV av modell 544 eller 444, och varje söndag gjorde vi en tur till farfar och farmor. Den första fredagen efter midsommar, då det var Algutsrums marknad, gjorde hela familjen en marknadsutflykt. Då skulle allt arbete med höskörden vara avklarad. På hemvägen stannade vi till i Björnhovda för att plocka jordgubbar. Några längre söndagsturer blev det sällan, kanske bara någon enstaka nöjesresa till Borgholm. Pappa var kyrkvård och på söndagarna måste hela familjen gå i kyrkan.

När jag var i 8–10-årsåldern gick jag och några andra flickor från socknen i balettskola i Kalmar. Lektionerna hölls på Kalmar teater. Under sommaren fanns det simskola vid Stenåsabadet. När vi skulle lära oss dyka fick vi åka till hamnen i Mörbylånga. Till fritidsnöjena under sommarhalvåret hörde också att gå och titta på fotboll på Björkvallen.

Till mina föräldrars sällskapsliv hörde ”Klubben” som bestod av sex par ungdomsvänner. De träffades

en gång i månaden för lottöppning. Dessa tillställningar var stora kalas där man förutom lottöppning även åt, drack och spelade poker. Barnen var inte medbjudna på kalasen.

En festplats fanns i Björklunden i Norra Kvinneby. Där anordnades under somrarna dans, lotteri-försäljning och pilkastning. Jag minns speciellt den gången då sångaren och hawaii gitarristen Yngve Stoor uppträdde på festplatsen.

I bygdegården i Stenåsa visades film under vinterhalvåret. En film som jag kommer ihåg är Barnen från Frostmofjället, historien om sju föräldralösa barn som ger sig ut på vandring för att söka efter ett bättre liv. När filmrullarna skulle bytas var det kaffepaus. I bygdegården anordnas det också dans.

De olika föreningarnas årsmöten var också lite av festtillställningar. Det fanns bland annat en skytteförening och en syförening i socknen. Årets syföreningsauktion anordnades tillsammans med årets Lucia-fest strax innan jul. Då skulle vi barn sjunga efter att ha övat i flera veckor inför festen.

När äldre personer fyllde jämna år var det fest. Särskilt 50-årskalasen var ofta stora fester då även vi barn fick vara med. Även de egna barnkalasen var festliga tillfällen. Det fanns många barn under den här tiden, både i Frösslunda och i de omgivande byarna. Bröllop var en annan typ av festlighet. Var man inte själv bjuden på kalaset, så samlades vi utanför gården där kalaset pågick och ropade ”brudparet ut!”. Och man gav sig inte förrän brudparet visade upp sig för den samlade åskådarskaran. Vid större kalas hjälpte ofta tant Edla till. Hon hjälpte också till när det var mycket jobb med att ta hand om slakt.

Midsommarfesten hölls i hembygdsstugan mitt emot kyrkan i Stenåsa. Då skulle vi ha med oss blommor som vi skulle klä stängen med. Sedan

följde lekar av olika slag som att hoppa säck och springa med en potatis i en sked i munnen.

Jord och djur

Hästar och traktorer

Det fanns en häst på gården som hette Koko.

Hästen var en ardenner som främst fick dra slättermaskinen. På gården hade vi traktor, den första var en Ford Höglund, senare traktormärken var David Brown och Volvo T22.

Maskiner och redskap

I gårdarna i byn ägde alla sina egna maskiner utom skördetröskan som var gemensam. På vår gård fanns självbindare, slättermaskin och gödsel-spridare. Andra redskap var plog, slätharv, kultivator och ringvält. När redskapen behövde lagas anlätades smeden i Gårdby som bland annat lagade plogbillar. Vagnarna hade gummihjul och bottnar av trä som var tvungna att bytas ganska ofta.

Växtodling

På gården odlade vi förutom socker- och foderbetor en del spannmål, främst råg men även en del korn och vete. Havre odlades på en åker som var lite fuktig och där fanns det en källa. Korn odlade vi i en horva som låg väster om gården mot alvaret till. Dessutom odlade vi raps, bruna bönor och gul lök. Utsädet köpte pappa av Ölands Frö i Mörbylånga eller av Centralföreningen, en kringresande försäljare åkte runt och tog upp beställningar. En del av den egna skörden sparades för nästa års utsäde. Utsädet var betat och färgat i rosa och rött. Inga sprutmedel användes. Inga grödor odlades på kontrakt, kontraktsodlingar gick ofta med förlust och det var bättre utan. Alla i familjen arbetade ute på fälten. Det fanns inga horvor nere i sjömarken.

Betorna odlade vi nära byn, de såddes mycket tätt vilket gjorde att gallringen fick ske i tre steg. Först skulle de ”hobbhackas” eller ”grupphackas”, sedan

”rundhackas” och till slut gallras. Upptagningen av betorna skedde med en särskild betlossare som lossade en rad i taget. Sedan drogs betorna upp för hand och skulle därefter ”klackas”, det vill säga blasten skulle tas bort med en särskilt utformad betkniv. Vid klackningen lades betorna i en sträng och blasten i en annan. Därefter lastades betorna på en vagn för att köras ner till Mörbylånga sockerbruk. Chauffören som körde mjölken på förmiddagarna körde betor på eftermiddagarna. Var höstarna kalla och regniga var det problem när betorna skulle tas upp. Vissa år var det så mycket vatten att det gick att ro med båt på åkrarna.

Bruna bönor torkades på störrar innan tröskningen. Bönorna såldes till Ölands Frö och levererades i tygsäckar. Den gula löken planterade vi som sättlök. Våtarv och vitrot var två svåra ogräs och löken måste rensas ofta. När löken var upptagen fick den ligga på rad några dagar ute på åkern för att torka. Det var viktigt att löken inte fick ligga för länge då det fanns risk för att den skulle börja mögla. Löken såldes till Ölands Frö och till Mauritz Lander i Grönhögen. Löken levererades i löklådor.

På ladugårdsplanen låg gödselstacken. Under de första åren efter andra världskriget hanterades gödseln för hand men senare med en lastare på traktorn. Gödseln spreds med en gödselspridare om våren. Urinbrunn fanns hemma vid gården.

När säden var skördad släppte vi in djuren på efterbete. En mindre del av åkerarealen trädades, men inte genom svartträda. På renarna utmed stenmurarna växte ofta tornbuskar och det var besvärligt med alla buskar när vi tog rast från arbetet ute på åkrarna. Vissa år röjdes och brändes renarna. Mamma hade med sig kaffekorg ut på fälten som innehöll kaffe, saft, vatten i gamla spritflaskor, bullar och smörgåsar.

Skörd

Spannmålen slog vi med en självbindare och nekerna krakades på störrar. När säden skulle tröskas hjälptes alla i byn åt och man lejde inte folk utifrån för att hjälpa till. I byn fanns ett tröskhus och en tröskförening. Spannmålströskan var ett stort Thermæniuströskverk som drevs av en traktor. Tröskningen pågick i flera dagar. Spannmålen förvarades sedan i säckar uppe på bodvinden men den lagrades även helt öppet. Vi barn blev varnade för att vistas bland spannmålen eftersom den var betad med kvicksilver. Vete och råg såldes till Bruuns i Mörbylånga. Mjöl till det egna hushållet maldes i kvarnen på gården, liksom den säd som vi malde till gröpe.

Vallar och ängar

På en del av åkrarna odlades vall. Vallarna såddes på våren, ofta med insådd av korn. Vallarna slogs med slåttermaskin och fick sedan ligga på slag ett par dagar innan höet kördes ihop i strängar. Sedan lades höet upp i stackar och när det hade torkat körde vi hem höet och förvarade det löst uppe på slindret. Höskörden skulle vara klar till midsommar. Hölassen var ofta farliga att åka i, mamma trillade av ett högt hölass en gång och fick tillbringa en tid på lasarettet. En liten äng där djur betade fanns öster om gården.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade 15–20 kor av raserna SRB och Jersey. Alla korna hade namn, Stjärna, Blenda, Brunetta och Rosa fanns i namnreserven. Det fanns en griffeltavla vid båset där kons namn och andra uppgifter stod. Båsen i ladugården var skilda åt med kalkstensflisor. Pappa mjölkade korna två gånger per dag. Någon utemjolkning förekom inte om

somrarna utan korna mjölkades alltid inne i ladugården. Under vår och höst hämtade jag och min bror korna när vi var på väg hem från skolan. För kylning av mjölken fanns en särskild apparat. Kallt vatten leddes genom slangar som låg i mjölken. När mjölken var kyld skulle den silas genom ett filter innan den hälldes i de stora mjölkspannarna som rymde 40–50 liter. På varje mjölkspann stod gårdens nummer och mjölkbilens hämtade spannarna från mjölkbryggan varje dag. Närmaste mejeri låg i Alby. När mjölken hade skickats till mejeriet kunde man samtidigt beställa smör, grädde och ost i retur. Sommargästerna kom till gården och köpte mjölk i små mjölkkrukor.

Kalvningen skedde mest på våren. Kalven fick inte gå med kon efter att den hade fått råmjölken utan var i en kätte i ladugården. Väster om gården låg en kalvhage dit vi körde kalvarna för att beta. Mamma skötte kalvarna och vi barn fick hjälpa till eftersom kalvarna var de minst farliga.

Vinterfodret bestod av hö, melass, betmassa och betfor. När sockerbetorna var skördade blev blasten foder. När det blev varmt släpptes djuren ut på bete. I betesmarkerna fanns saltstenar. Korna gick på en mark nära landsvägen där det alltid fanns tillgång till vatten. Under sommaren fick de inget extra foder. Ungdjuren gick på bete i sjömarken men de betade även på Stora Alvaret tillsammans med fåren.

Veterinären, som också var seminör, var en stor och barsk karl som vi barn var rädda för. Pappa verkade kornas klövar. Pappa ansvarade också för att fodra djuren men jag och min bror hjälpte till ibland. Det tunga arbetet med utgödsling skötte pappa men även här fick vi barn hjälpa till. Djuren skickades till KLS när de var utslitna efter cirka tio år.

Får, grisar och höns

Ett tiotal får fanns på gården av ”den vanliga rasen”. Fåren betade på Stora Alvaret. Under vintern

hölls fåren hemma i ladan och utfodrades med hö. Något lövfoder förekom inte. Ullen såldes ibland och lammen gick till slakt till KLS, ibland slaktade vi även något får hemma. Mamma hade huvudansvaret för fåren. Mot ersättning betade även ett antal får från Möllstorp på byns alvar.

Vi hade en hushållsgris och två suggor. Fodret bestod av gröpe som vi blandade ut med vatten eller mjölk. Smågrisarna från suggorna såldes.

Det fanns ett 30-tal höns av rasen ’Vit leghorn’. Fodret bestod av spannmål men hönsen fick även snäckskal för att äggskalen inte skulle vara sköra. I höns huset fanns elektriskt ljus. Ljuset drogs först ner på ”halvljus” när hönorna skulle sätta sig på pinnarna inför natten, sedan släcktes ljuset helt. Vi plockade ägg minst en gång per dag. De ägg som inte gick åt i hushållet såldes till Konsumbussen men de kunde också bytas mot mat hos den lokala handlaren. Mamma var den i familjen som ansvarade för hönsen.

Då och nu

Jag tycker att den största skillnaden mellan den tid då jag växte upp och idag är att det förr fanns så många människor på landsbygden. Det var fullt med barn i byn och vi tog hand om varandra. En annan skillnad är att det inte var någon stress och att saker och ting fick ta sin tid. Idag har alla bråttom och allt måste gå så fort.

Jag tycker att de senaste årens händelser med covid19-pandemi och krig i Europa har gjort att många har blivit mer medvetna om vår sårbarhet. Jag tror att äldre tiders inställning till att allt måste tas till vara och kunskapen om självhushållning kan vara mycket värdefull i framtiden.

Det slagna höet är stackat för att det ska torka bättre och fortare. Under 1950-talet tog man fortfarande tillvara höet som löshö, det skulle dröja ännu ett tag innan de första höpressarna gjorde sitt intåg. Lundegård, Köpings socken.
Foto Nilsson-Foto/Borgholms kommuns bildarkiv

Nekerna står i travar ute på åkern för att torka. De har satts upp i två rader där nekerna lutar sig mot varandra. Om några dagar är det dags för tröskning om det fina vädret håller i sig. Smedby, Smedby socken 1957.
Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

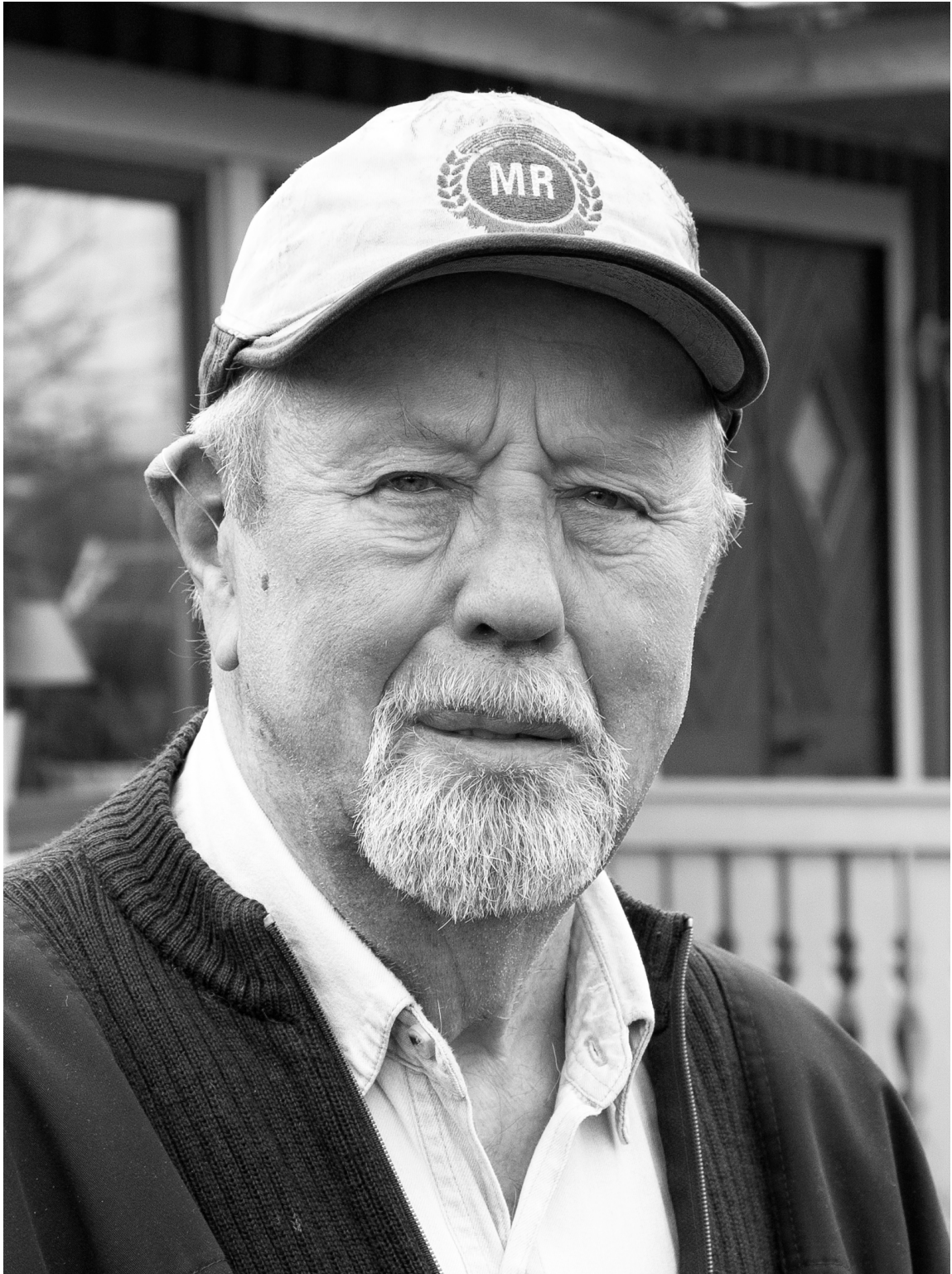

Höskörden är på väg hem till gården. Att lägga ett lass med löshö krävde erfarenhet. Det var inte ovanligt att höet ramlade av vagnen och hamnade på backen. Folkeslunda, Långlöts socken, 1954.
Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Det sista arbetet med höskörden återstår, att få höet under tak på slindret. Ett tungt och dammig arbete, särskilt om sommaren var solig och varm. Frösslunda, Stenåsa socken 1950-tal. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Lennart i Mysinge

Lennart Åhlund är född 1944 och uppvuxen på en gård i Mysinge i Resmo socken. Intervjuerna är gjorda den 26 september och 12 oktober 2022 i Vickleby där Lennart bor idag.

Mysinge ligger i Mörbylångadalen på Ölands sydvästra sida. Byn är en radby som ligger strax nedanför landborgen. De bördiga jordarna ligger väster om byn och består av lättlera, ler-, mull- och grusjord. Till byn hör alvarmarker men ingen sjömark. Under 1950-talet fanns det fem gårdar i byn.

Lennart berättar:

Bymöten

I Mysinge höll männen bymöte, eller rådstuga, någon gång under januari eller februari. Kvinnorna i byn deltog aldrig vid dessa möten. Vid sammankomsterna behandlade man frågor som rörde betet och jakten på Stora alvaret. Mysinges alvarlott låg tillsammans med Bengtstorp och Bårbys alvarlotter och det fanns inga murar i gränserna mellan byarnas skiften. Murarna kontrollerade man gemensamt varje år under tidig vår då snön hade smält och vattnet sjunkit undan. Under snörika och blåsiga vintrar blåste murarna ner och det innebar mycket jobb om våarna. Hur många djur en gård kunde släppa på alvaret berodde på hur stort mantal gården hade. När det gällde jakten var det viktigt att alla i byarna höll sig på sitt eget alvarskifte. Det var inte tillåtet att jaga på någon annans mark. Mötet hölls under lättsamma former och det serverades både mat och dryck. Till mötena hörde också brännvin och kortspel, främst poker. Mysinge var en ovanlig by eftersom bönderna samarbetade mycket och kom väl överens.

Gården

Vår gård hade drygt 18 hektar åker och 1,5 hektar skog. Den tidigare ägaren hade täckdiket 15 hektar

av åkerjorden. Gården hade del i byns betesmarker på alvaret.

Till fägården hörde ladugård och stall som var byggda 1924. Magasinet var från 1920. Vi hade också svinhus och höns hus. Alla fägårdens byggnader var byggda i kalksten.

Mangården med trädgård

Gården var en typisk öländsk kringbyggd gård. Boningshuset var byggt 1880 och elektricitet var troligen indraget redan i slutet av 1920-talet. Vi hade en elspis i köket men jag kommer inte ihåg om det fanns något kylskåp. I huset fanns centralvärme som drevs av en panna som eldades med ved och koks. 1954 fanns det rinnande vatten i köket som drevs av en handpump. I en länga i vinkel mot boningshuset fanns brygghus och drängkammare. Märkligt nog fanns en brunn inne i själva brygghuset. Brunnen var helt enkelt ett grävt hål och den försörjde hela gården med vatten. Vi hade ingen toalett inne utan ett utedass på gården, vi hade inte heller något badrum inne i huset. Mamma tvättade i brygghuset. Där fanns en ”vagga” där tvätten åkte fram och tillbaka. Vi barn fick hjälpa till att driva vaggan.

Mamma och mina systrar skötte trädgården. Där fanns bärbuskar, röda och svarta vinbär, krusbär och

hallon. Hallon odlade vi även för försäljning på cirka ett kvarts tunnland, vilket var ovanligt. I trädgården fanns äpple-, körsbärs-, päron- och plommonträd. Potatis odlade vi ute på en åker, den förvarades under vintern i en jordkällare hemma på gården. Vi odlade även rödbetor ute på en åker men vi hade inga morötter. Pappa slog gräset i trädgården med lie två gånger under sommaren.

Familjen

Vi var sju personer i familjen, mamma Margareta som alltid kallades Greta, pappa Sigvard och vi fem barn. Jag hade fyra yngre syskon, tre systrar och en bror. Min yngsta syster blev allvarligt sjuk och gick bort när hon var 12 år. Pappa kom från Årsvik i Södra Möckleby socken. Han arrenderade gården i Mysinge från 1944 till 1954 då han köpte gården. Mamma var född i Bårby men växte upp i Bengtstorp. Under den tioårsperiod då mina föräldrar arrenderade gården bodde vi i ett hus som låg strax väster om landsvägen. På gården hade vi också en piga som hette Tyra.

Mathållning

Den närmaste handelsboden låg i Södra Bårby. Här köpte mamma kaffe, socker, mjöl, jäst, salt och kryddor. Det hände att vi barn fick en inköpslista och skickades i väg på cykel till handelsboden. Om vintern var det viktigt att jästen låg i fickan på hemvägen så att den inte frös. Mamma konserverade päron och en del grönsaker men den mesta maten, främst fläskköttet, låg i den stora frysboxen som stod ute i brygghuset. Frysboxen var köpt någon gång under slutet av 1950-talet. Kroppkakor och palt var vanliga middagsrätter liksom bruna bönor eller ärtsoppa med fläsk. På söndagarna kunde vi få fläskkotletter eller söndags-

stek med pressgurka. Potatis åt vi till de flesta rätter. De som skulle ut och arbeta på fälten fick med sig en korg med kaffe, saft och bullar. Jag började i första klass 1951 och då hade jag med mig smörgåsar till skolan. Sedan såg Resmo kommun till att vi fick skolmat varje dag.

Kläder

Kläder köpte vi nere i Mörbylånga. Mina systrar var intresserade av handarbete, de både stickade och broderade men de sydde inga kläder.

Fritid och nöjen

När någon i familjen fyllde år blev födelsedagsbarnet uppvaktat med tårta. Släktkalas var inte särskilt vanliga, förutom vid jul eller när någon fyllde jämnt. Midsommar firade vi i närheten av kyrkan i Resmo. Om lördagskvällarna var det logdans i byn under 1960-talet. Festplatser fanns i Sandbergen i Stora Frö och i Björklunden i Stenåsa men till Stenåsa tyckte vi att det var lite för långt att cykla. På närmare håll låg festplatsen ”Lilla Frölund”. Hade vi någon ledig tid under vintern roade vi barn oss med att åka släde och skidor nerför ”Berget” som vi kallade landborgsbranten. Släden var egentligen en skrinna som vi hittat på en loge. Den var stor och tung och det var jobbigt att få den uppför branten. Släden kunde rymma sex till sju barn. En gång krockade vi med ett träd, därefter åkte vi aldrig mer med släden. Vi åkte också nerför Berget med kälke eller bara på säck.

En del ofog hann jag också med. En gång lekte jag och några kompisar med tändhattar. Vi petade ner några tändhattar i marken och tände eld på dem. Samtidigt som det small slocknade ljuset i hela byn! Men det visade sig sedan att ljuset hade slocknat av någon helt annan anledning.

Pappa hade bil rätt tidigt, en Studebaker, som han köpte någon gång under slutet av 1940-talet. Det fanns inte något särskilt bilgarage utan bilen stod i ett hörn i tröskladan. Senare köpte pappa en Chevrolet. Det hände att mamma och pappa gjorde en och annan resa men sällan tillsammans. Pappa var kyrkvård och kyrkan hade en kursgård på fastlandet dit pappa åkte på träffar ibland. När det var gudstjänst om söndagarna och pappa var i kyrkan, fick jag utfodra djuren. Några andra uppdrag utanför jordbruket hade varken pappa eller mamma.

Vi hade inga veckotidningar men vid jul läste vi jultidningar, bland annat 91:an Karlsson. Senare prenumererade mamma och pappa på Kalmar Läns Tidning som kom ut tre gånger i veckan.

Jord och djur

Hästar och traktorer

På gården hade vi två ardenner, Prins och Boy. De betade i Berget på ett skifte mittemot stenhuggeriet, och i en hage väster om gården där marken var stensatt och betet dåligt. Hästarna betade även på tomten, det långsmala skiftet som låg mellan gården och västra landsvägen. På tomten kunde vi även släppa korna på bete. Under vintern fick hästarna hö, boss och melass. Pappa hade ansvaret för hästarna, men jag fick också hjälpa till. Jag var bara nio år när jag körde hästräfsan första gången. En gång när det var mycket blött körde pappa fast med ett lass betor ute på en åker. För att få loss vagnen spände han hästarna framför traktorn. Hästarna blev skrämde när traktorn startade, slet sig ur sina selar och skenade i väg.

Vår första traktor var en Höglund. Den fanns på gården 1951 och hade troligen köpts strax efter andra världskrigets slut. Vi hade även en Fordson som var en mer "lågbyggd" traktor. Traktorn

använde vi främst till de allra tyngsta arbetena på åkrarna som plöjning och harvning. Hästarna kunde dra den mindre ringvälten med 41 ringar. Till den större och tyngre ringvälten var vi tvungna att använda traktorn.

Maskiner och redskap

Mjölkmaskinerna kom tidigt till gården, redan under mitten av 1940-talet. Vi hade många redskap av olika slag; plog, slätharv, pinnharv, ringvält, såmaskin och gödselspridare. Det var Sjögren i Mysinge, som ägde och körde skördetröskan.

Växtodling

Av spannmål odlade pappa främst korn och höst-vete, men även lite råg och rågvete. De viktigaste grödorna var vall och sockerbetor. Andra grödor var lök och bruna bönor. På 1950-talet kom en del nya grödor, pappa odlade bland annat oljelin under några år.

Utsäde och konstgödsel köptes från Lantmännen som då hette Mörbylånga Lantmannaföreningen. Jag har ett kvitto på ett köp från 1954 där det står att pappa köpte 500 kilo fosfor och 300 kilo kaliumfosfat. Åkrarna låg aldrig i träda. Längs åkerrenarna växte en del tornbuskar som vi höll efter genom att klippa med tornsax. Vi brände aldrig några renar. Öster om landsvägen, där det idag står en reklamskylt för gårdsbutiken i Bårby, låg en horva med svag jord. I horvan odlade vi råg, vall, bruna bönor och potatis.

Vi odlade sockerbetor på cirka 6 tunnland. Skörden av sockerbetorna började i oktober och vi tog upp dem för hand. Under 1950-talet började vi ta upp betorna med en mycket enkel betupp-tagare som vi kallade "Flygande tunnan", den kunde även köras med häst. Senare kom en betupp-tagare från Hillershög som var ett mycket stort åbåke. Vi lastade betorna på en vagn och sedan

körde pappa ner betorna till sockerbruket i Mörbylånga. 1952 var ett mycket blött år och sockerbruket fick göra ett kort uppehåll i december eftersom inga betor kunde levereras till bruket. Driften återupptogs senare i januari 1953. 1959 körde jag för första gången ner betorna med traktor. 1965 kom snön tidigt och vi var tvungna att först köra med en slaghack, för att få bort snön som täckte betorna, innan de kunde tas upp ur jorden.

Vi odlade inte raps eftersom raps och sockerbetor inte "gick ihop". Rapsen angreps av nematoder som sedan fanns kvar i jorden och förstörde sockerbetornas rötter. De som en gång hade odlat raps på sina åkrar blev aldrig av med den, vid skörd spreds spillfrö som sedan började gro.

På gården odlade vi mycket lök men aldrig på åkrar som hade styv lera. Pappa kom på att om han blandade frö av gul och röd lök blev löken både bättre och större. Det var mycket manuellt arbete med löken och vi barn hjälpte till med att rensa lökfälten från ogräs. Löskörden började i september, löken skulle då ryckas upp för hand och läggas i löklådor som sedan staplades på varandra. Löklådorna var luftiga med breda springor för att löken inte skulle mögla eller ruttna. Vi klippte löken för hand inne i ladugården där det var lite varmare än i ladorna. Löken sålde vi sedan till Lander i Grönhögen men också till Lökcentralen i Mörbylånga som var en föregångare till Ölands Trädgårdsprodukter. Var det blötår var det besvärligt att skörda löken. Åren 1952, 1956 och 1960 var riktiga blötår.

Vi odlade bruna bönor men det var inte på några stora arealer. Bruna bönor var en krävande gröda som innebar mycket handarbete. Fälten skulle rensas från ogräs, sedan skulle bönorna ryckas upp för hand och krakas på störar. Lökcentralen köpte upp bönorna.

Pappa och vi barn rensade på åkrarna, mamma deltog aldrig i det arbetet. Mamma skötte i stället hushållet och mjölkade korna.

Spannmålsskörden inleddes med att vi slog av och band säden med en självbindare. Första slaget runt åkern skedde med lie och nekerna bands för hand. Det fanns ingen tröskförening i byn, så när det var dags för tröskning hyrde byn in en tröska. I hyran ingick en maskinist. Tröskningen skedde oftast hemma vid gården och halmen staplades direkt i ladorna. Någon gång tröskade vi borta i avrösningen, i norra delen av byn, då lade vi halmen i en dös där. Den första bogserade tröskan kom 1952 och de självgående tröskorna kom i slutet av 50-talet. På Vickleby gård fanns en självgående tröska redan under tidigt 1950-tal. Vi hade inte några särskilda festligheter i byn under skördetiden.

Vallar och ängar

Det fanns ingen äng kvar utan allt hö odlade vi på vallar. Vallen var insådd med blåusern, rödklöver och diverse gräs. Vi slog och stackade höet vid midsommartid. Höet räfsades sedan ihop med hästräfsan som drogs av hästarna. Jag började köra hästräfsan i unga år. Vi körde hem höet som löshö där en höfläkt blåste upp höet på slindret. Löspressen kom i bruk runt 1960. Mamma och mina systrar var inte med vid höbärgseln.

Husdjur

Nötkreatur

Vi hade 10–15 mjölkkor av rasen SRB. Jag kan inte minnas att de hade några särskilda namn. Korna kalvade inte under någon speciell tid under året och kalvarna togs snabbt undan från korna. Korna mjölkades även som nykalvade och råmjölken användes i hushållet. När korna vara nykalvade mjölkade man även kon mitt på dagen. Den

mjölken skulle kalven ha. Både mamma och pappa skötte kalvarna. Fick korna tjurkalvar sålde pappa dem. Det hände att kalven stoppades ner i en jutesäck som lades i bilen för transport till köparen.

Vi hade mjölkmaskiner på gården sedan mitten av 1940-talet och det var mamma som mjölkade två gånger om dagen, morgon och kväll. Mjölken blev inte hämtad av någon mjölkbil. I byn fanns det fem gårdar som alla hade mjölkobesättningar och bönderna turades om att köra ner mjölken med häst och vagn till mejeriet i Mörbylånga. Korna utfodrades med betmassa, betblast och foderbetor. Pappa fodrade djuren och gödslade ut för hand men jag fick hjälpa till. Vi släppte ut korna på bete i maj när gräset hade börjat växa, de gick intill gården, på tomten eller på Berget. Kalvarna betade första året hemmavid. Under sommarhalvåret kunde korna få lite extra hö från förra året. Det fanns en bytjur av låglandsras som även tjänade i Gyng och Bårby. Vi hade veterinär på nära håll i Mörbylånga. Vad jag kan minnas blev kornas klövar aldrig verkade, de fick röra på sig mer under den här tiden och de var inte så välgödda som korna är idag. Ungdjuren hade vi på bete uppe på alvaret. Här fanns källor som höll vatten året runt, så vi behövde aldrig köra vatten dit upp. Min bror tog över gården på 1980-talet. I början av 2000-talet sålde han korna, de var då de sista korna i byn.

Grisar och höns

Vi hade tre hushållsgrisar av svensk lantras. Smågrisarna köpte vi ofta av grannen som hade suggor. Pappa och vi bröder utfodrade grisarna med gröpe. Mamma hade ett tjugotal vita leghornhöns. Som foder fick hönsen lite spannmål och inköpt hönsfoder. Mamma sålde inte några ägg, alla äggen gick åt i hushållet.

Då och nu

Jag tycker att den största skillnaden mellan 1950-talet och idag är att det fanns så många fler människor i byarna förr. När jag var barn och väntade på skolbussen var vi 12–13 barn som stod vid hållplatsen om morgnarna. Idag är det kanske två barn.

Förr var arbetet på gårdarna tungt och hårt, idag är det mycket lättare men också mycket stressigare.

Jag tror att den fingertoppskänsla som fanns förr för jord och djur så sakta håller på att försvinna. Ibland är jag orolig för att det är dålig balans mellan växtodling och animalieproduktion. En bonde i Mörbylånga slutade med kor 1953 och sedan påfördes ingen annan gödsel än konstgödsel. Det har gjort jorden alldeles för kompakt. På gården hade man inte heller någon vall som luckrar jorden. Majs är en bra gröda med djupa rötter som gör jorden mer porös.

Jag tycker att vi ska försöka behålla äldre kunskaper om hur jordbruk bedrevs förr i tiden. Intresset finns nog bland dagens lantbrukare men problemet är att gårdarna blir allt större och att tiden inte räcker till.

En typisk bild från en öländsk ladugård. Kvinnan har skaffat sig en riktig arbetsrock för att undvika att smutsa ner sina kläder. Kalkstensflisor skiljer bäsen åt. Södra Runsten, Runstens socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Under sommarhalvåret kunde korna bli mjölkade ute. Här mjölkas de för hand av två kvinnor men det förekom även att männen handmjölkade. Marsjö, Föra socken 1954. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Bönderna på södra Öland var tidiga med att skaffa sig mjölkmaskiner, redan på 1950-talet eller tidigare. Både män och kvinnor mjölkade med maskin men på flera gårdar är det männen som nu tar över sysslan. Södra Sandby, Sandby socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Ulla i Övra Ålebäck

Ulla Petersson är född 1944 i Jämjö i Gärdslösa socken. När hon var elva år flyttade hon och hennes familj till Övra Ålebäck i Gårdby socken. Intervjuerna med Ulla är gjorda i Övra Ålebäck den 6 och 15 september 2022. Vid samtalen var Ullas man Bengt med.

Övra Ålebäck ligger i världsarvsområdets allra nordostligaste hörn. Byn ligger på en strandvall mellan landsvägen och sjön. Gärdet ligger öster om byn och går ända ner till stranden. Utmarkerna är belägna väster om byn och består av en sandhed och hassel-skogar. Under 1950- och 1960-talen var det tolv gårdar i byn.

Ulla berättar:

I slutet av augusti 1947 bröt en brand ut i en av gårdarna mitt i byn. Branden spred sig snabbt söderut i den friska nordliga vinden och antände gårdarna i den södra delen av byn. Totalt brann nio gårdar ner och bara tre gårdar i den norra delen av byn klarade sig. Orsaken till branden blev aldrig klarlagd. Efter branden slogs gårdar ihop och det var bara fyra gårdar som byggdes upp. De ny-uppförda gårdarna utrustades med dåtidens nymodigheter som elektricitet, vatten och avlopp samt en modern maskinpark.

Bymöten

Två gånger om året höll männen i byn möten, ”höstsamtal” mellan jul och nyår, och ”vårsamtal” i maj. Bymötena cirkulerade mellan gårdarna i byn. Mötenas viktigaste syfte var att grannarna skulle träffas för att prata, äta och dricka tillsammans.

Vid höstsamtalet gjordes en tillbakablick på året som gått. En punkt på dagordningen var arrendet av raphönsjakten som Gösta Jeansson i Kalmar oftast hade. I övrigt förekom jakt på räv och hare, rådjur var sällsynt och jagades inte. Älg fanns inte alls.

Även fisket diskuterades. En av två bröder, som hade en gård i byn, var intresserad av fiske. Han arrenderade även en del av fiskerätten i grannbyn Nedra Ålebäck. Den andra brodern skötte jordbruket. Till byn hör en smal strandremsa, allra närmast sjön låg ”garnbredan”, en plats där näten hängde på tork.

Vid vårsamtalet bestämdes när djuren skulle släppas ut på bete, underhållet av vägarna och hägnaderna. Man kom överens om vilken dag som man gemensamt skulle gå ut och se över stenmurarna.

Gården

Pappa köpte gården i Övra Ålebäck 1955, gården var då nybyggd och hade cirka 20 hektar åker. Min bror var inte intresserad av jordbruk och blev så småningom kommunpolitiker. När jag gifte mig med grannpojken Bengt 1967, slog vi ihop gårdarna och tog över driften.

Till ekonomibygnaderna hörde ladugård, hönsbushus, cykelbod, bil- och traktorgarage. I ladugården fanns även utrymmen för hästar och grisar.

Mangården med trädgård

Boningshuset var byggt 1949 efter branden. Det var modernt för sin tid med elektricitet och indraget vatten och avlopp. I köket fanns en elspis men däremot fanns det inte något kylskåp eller toalett inomhus. Det första kylskåpet, som stod för sig självt i köket, var köpt i början av 1960-talet. Runt 1965 installerades wc. Bostadshuset värmdes upp med en centralpanna som eldades med ved. Vatten fanns även ute i ladugården. Mamma tvättade i en stor kopparkittel som stod ute i brygghuset. Till mangårdens byggnader hörde förutom boningshuset och brygghuset även andra sidbyggningar.

Under sommaren flyttade vi ner till källarens sommarkök. Mellanvåningen hyrde vi ut till sommargäster, det var särskilt en familj som ofta återkom. Första året då familjen hyrde, 1959, anlände de med tåget från Färjestaden.

Mamma var intresserad av trädgårdsskötsel och odlade rosor och blommor, bland annat för att ta med till kyrkogården. I trädgården hade vi äpple-, päron- och körsbärsträd. Det fanns även buskar av svarta och röda vinbär samt krusbär. Några jordgubbsplantor fanns i trädgårdslandet.

Potatis, skärbönor och gurkor odlade vi ute på åkrarna. Morötter odlade vi också för avsalu. Det fanns en stor potatiskällare på gården där potatisen förvarades över vintern. Morötterna låg i en stuka, även de som var tänkta till försäljning. Jag hjälpte till med rensning ute på åkrarna, men inte i trädgårdslanden.

Familjen

Vår familj bestod av fem personer, mamma Astrid, pappa Alexander och vi tre barn. Jag är yngsta

barnet och har en äldre bror och en äldre syster. Pappa kom från Blekinge och arbetade på gården Galltorp i Gärdslösa socken. Efter det tog han anställning på en gård i Jämjö innan han köpte sig den egna gården i Övra Ålebäck. Min farfar och farmor bodde i Blekinge. Mamma var från Jämjö. 1922 hade hon åkt till Amerika tillsammans med mormor och morfar. Familjen bodde i Newark i New Jersey där min morfar arbetade med att lägga parkettgolv. 1927, när mamma var sju år och skulle börja skolan, återvände hon och mormor till Sverige. Morfar skulle komma efter men han återvände aldrig och mormor gifte senare om sig.

Det fanns inga anställda på gården i Övra Ålebäck men vid tillfälliga arbetstoppar tog vi in extra folk. Vid höskörden kom morfar och hjälpte till.

Mamma började vid mitten av 1960-talet att arbeta åt en lokal entreprenör som ordnade större fester, till exempel 50-årskalas. Pappa var alltid anlitad som ”maskinist” när tröskverket var i byn.

Mathållning

Kaffe, socker, mjöl och makaroner köpte vi i affären i Gårdby. Ost, glass och smör tog vi hem från mejeriet. På gården slaktades hushållsgrisen och en och annan tupp. I vardagslag åt vi bruna bönor med fläsk, ärtsoppa, rotmos, kåldolmar, kroppkakor och fisk. Dessutom åt vi färssoppa och råpannkaka som är detsamma som lufsa. Färssoppa var en soppa kokad på köttben och med mycket grönsaker. Till söndagsmiddag kunde vi till exempel äta fläskkotletter. På söndagarna fick vi alltid efterrätt som kunde bestå av rabarberpaj, apelsinris eller päron inlagda med ingefära eller lingon. Sommartid var det vanligt att vi åt kräm och mjölk mitt på dagen. Krämen var gjord på

säsongens bär eller frukter. Ofta var det mycket att göra under arbetsdagen, så det blev middag på kvällen i stället. Till arbetet ute på fälten hade vi med oss kaffe och bullar.

Kläder

Mamma köpte tyger i Borgholm och sydde klänningar till mig och min syster på 1940- och 50-talen. Det var mycket vanligt att vi barn fick ärva kläder och skor av varandra. I Norra Möckleby fanns en skomakare.

Fritid och nöjen

Pappa köpte bil 1960, en Opel Kadett. Jag var då 16 år och egentligen inte intresserad av att följa med mina föräldrar på några utflykter. Mina föräldrar åkte till Böda för att plocka lingon, till Gärdslösa för att träffa bekanta och till Blekinge för att hälsa på släktingar, någon egentlig semester hade mina föräldrar aldrig.

Det fanns inte mycket fritid, men jag kunde koppla av med att läsa Veckorevyn som kom en gång i veckan. När tidningarna var gamla hamnade de ute på dasset. Vid födelsedagar var det kaffekalas med tårta för familj och släkt. Mamma och pappa ingick i ett "lottgäng" som träffades en gång i månaden. 1960 gjorde lottgänget en resa till Köpenhamn. Kvinnorna i byn hade också egen lottöppning. Det fanns också särskilda ålskivor. På kalasen spelade man whist och poker. Varje höst hade tröskföreningen en fest i samband med att föreningens räkenskaper skulle gås igenom. Det var bara männen som deltog i festen och förutom att gå igenom räkenskaperna spelade de poker.

Något som vi barn såg fram emot med spänning var Trandagen. Den inföll alltid den 25 mars, Marie bebådelsedag eller våffeldagen. Då återvänder

tranorna efter att ha övervintrat söderöver, de kom med våren och ljuset, "de bar ljus i säng". På sin väg norrut släppte tranorna ner godis och presenter till oss barn.

Festplatser fanns i Björkedal, som var ett björke ovanför Sandgårdsborg, Eklunden i Norra Möckleby och Björklunden i Stenåsa. Logdanser, där lokala orkestrar stod för musiken, var vanliga. Midsommar firade vi inom familjen, ofta var några sommargäster medbjudna. Det förekom även en del privata fester tillsammans med sommargäster. Inom byn umgicks man inte särskilt mycket, kanske berodde det på att flera var ungarlar.

Jord och djur

Hästar och traktorer

När pappa köpte gården fanns där redan en häst. Hästen var en ardenner som hette Bläsa men hon var så opålitlig att pappa var tvungen att sälja henne. På gården fanns en traktor av märket Volvo T22, den drevs med fotogen men måste startas på bensin.

Maskiner och redskap

Vid köpet av gården ingick flera maskiner och redskap; slåttermaskin, plog, harv, kultivator, ringvält, såmaskin och gödselspridare. En del maskiner ägde flera gårdar gemensamt, till exempel betmaskinen för upptagning av betor som byn köpte 1965.

Växtodling

Vi odlade råg, korn och lite vete. Havre odlade vi på svagare och fuktigare jord. Utsädet bestod dels av den egna skörden, dels av utsäde som köptes in vartannat år. Andra grödor var sockerbetor, morötter, gurkor och bruna bönor. Vi odlade varken raps eller lök. Åkrarna gödslades både höst och

vår, tång användes inte som gödsel utan lades på stukorna. Tången kallade vi för ”sjöklö”. Vi trädade åkrarna genom svartträda och sådde in dem på hösten. Buskar och sly som växte på renar och längs murar klippte vi med tornsax.

Ett tröskbolag, som bestod av 10–15 bönder, tröskade spannmål med ”Gårdbytröskan”. Tröskan flyttades runt mellan gårdarna och alla i byn hjälpte till vid tröskningen. Det fanns ett särskilt tröskskjul i Gårdby.

Torkan var ett stort problem vissa år. Jag minns särskilt åren 1955, 1959, 1964 och 1975. Det mest extrema torråret var 1959, då sinade till och med brunnen. Men det förekom också blötår, 1952 var ett sådant år.

I början av augusti brukade vi börja med spannmålsskörden. Först skördade vi kornet, sedan rågen, i september var det dags att skörda bruna bönor och i oktober–november skördade vi sockerbetorna. Sist skördade vi morötterna. I arbetet med rensning, gallring och skörd deltog alla i familjen. Efter att jag hade flyttat till Borgholm för att jobba tog jag alltid en vecka semester i juni för att hjälpa till med att rensa bland sockerbetorna.

Trots sommartorkan kunde sockerbetorna komma igen när det började regna fram på eftersommaren. Vi skördade sockerbetorna för hand och körde dem sedan till järnvägsstationen i Gårdby. Vid stationen fanns en elevator som lastade upp betorna på järnvägsvagnarna.

Bruna bönor var en krävande gröda som skulle ha den allra bästa jorden. De såddes sent, den 28 maj på Blendadagen. På våren var de känsliga för frost och under växtsäsongen för torka. Om det regnade för mycket mognade de inte. Det växte mycket ogräs bland bönorna och de skulle rensas noga, ett arbete som jag och mina syskon alltid fick hjälpa till

med. På hösten ryckte vi upp bönorna för hand för att sedan kraka dem på störrar för att de skulle torka. Under 1960-talet började bönorna lossas med ett redskap som drogs efter traktorn. Ölands Frö och Winborgs köpte upp bönorna. Winborgs och Ölandskonserver samt någon uppköpare från fastlandet, köpte morötterna.

Vallar och ängar

Vid midsommartid slog vi vallarna, vi stackade höet när det var torrt och körde sedan in det som löshö. Höpressar kom inte förrän i mitten av 1960-talet. Alla som var hemma hjälpte till med höskörden. En dräng från malmen deltog ofta, men han var inte till någon större nytta. Höhissar underlättade arbetet med att få in höet i ladorna.

Byns gärde gick ända ner till Östersjön och området närmast stranden har brukats som äng. Under 1950-talet gick korna på bete i dessa sjöängar. Jag känner inte till att någon sjöäng har slagits.

Husdjur

Nötkreatur

På gården hade vi 7–8 mjölkkor av rasen SRB. Vanliga namn på korna var Rosa, Krona och Bruna. Korna kalvade på senhösten när de stod i ladugården men det kunde hända att någon ko kalvade redan i september–oktober. Kalven fick inte gå med kon utan plockades undan med en gång. När jag var 14–15 år började jag hjälpa till i ladugården. Jag mjölkade, gav kalvarna mat, gödslade ut och diskade mjölkspannar. Mamma deltog inte i något ladugårdsarbete, hon hade fullt upp med hushållsarbetet.

Pappa och jag mjölkade korna två gånger per dag, morgon och kväll. Under sommaren mjölkade jag korna ute i betesmarken. Där hade vi speciella ”mjölkhus” på hjul där en bensinmotor drev

mjölkmaskinerna. När betet var slut flyttade jag mjölkhuset och korna följde villigt med. Mjölkbilen kom och hämtade mjölken varje dag och körde den till mejeriet i Färjestaden. Mejeriet i Gårdby var nedlagt redan 1948.

I mitten av maj när gräset hade börjat växa släppte vi ut djuren på bete. Korna betade i sjöängarna och på de vallar där vi inte skulle ta hö. Vatten fanns i grävda brunnar nere i sjöängarna, brunnarna låg i ägogränsen mellan två markägare. Om skiftet man flyttade djuren till inte hade någon brunn, tog man med sig vatten hemifrån i mjölkspannarna.

Ungdjuren, sju till åtta, gick i utmarkerna väster om byn, på "Flacket" och på "Skogen". Där kunde byns gårdar släppa fritt antal djur. Det fanns både källor och en brunn för att djuren skulle ha vatten att dricka.

Kalvarna släpptes på "Tomterna" och i "Lertaget" söder om byn. Lertaget var ett samfällt område med bra bete som låg nära gården, arrendet var 50 kronor om året. Det fanns även de i byn som lät sina kalvar beta nere i sjöängarna.

Under vintern fick korna hö och lite kraftfoder. De fick också gröpe, betmassa, sockerbetsblast och melass, ibland fick de även foderbetor. Det var pappa som utfodrade djuren.

På gården hade vi en egen tjur. Gårdarna i byn bytte tjurkalvar med varandra för att undvika inavel. Veterinär fanns i Mörbylånga. Om någon ko var dålig var ett stående råd: "Högt med benen och havrehalm". Hur länge vi behöll en ko berodde på hur produktiv hon var. Vissa kor mjölkade inte tillräckligt bra eller så blev de inte dräktiga. Då skickades de i väg rätt snart till slakteriet i Kalmar.

Grisar och höns

Från 1969 och framåt hade vi bara suggor och sålde smågrisar. Rasen var den vanliga svenska lantrasen med hängande öron. Pappa köpte betäckta suggor på auktioner på Karlsro som KLS anordnade. "En so, en ko och ett par sko", var ett uttryck från resorna till Karlsro. Grisarna fick gröpe av korn, gröpe gjord på havre tålde de inte.

Höns av rasen 'Vit leghorn' fanns på gården för husbehov. Mamma skötte hönsen och någon enstaka gång sålde hon ägg till affären i Gårdby.

Då och nu

Jag tycker att den största skillnaden mellan då och nu är att antalet lantbruk har minskat i så stort antal. Idag finns det bara en aktiv gård kvar i byn. I Övra Ålebäck var umgänget inte stort inom byn, men vi var heller inte ovänner. När någon blev sjuk ställde grannarna upp och hjälpte varandra.

Arbetet på gården var tydligt uppdelat i vad som var männens uppgifter och vad som låg på kvinnorna att göra. Det var en rollfördelning som behövdes på varje familj jordbruk.

Vi barn fick tidigt börja hjälpa till med arbetet på gården. Vi fick ta ansvar och det gjorde att vi kände oss delaktiga.

Jag ser inte den kunskap jag har om att driva ett lantbruk som riktig kunskap. Jag har svårt att se att de erfarenheter jag har för att driva ett självhushåll, skulle komma till användning i framtiden.

Mjölkbilen kom varje dag och hämtade de tunga spannarna för att köra dem till mejeriet. Tiden då bönderna turades om att köra mjölken med häst och vagn var förbi. Algutsrums socken 1968. Foto Okänd/Kalmar läns museum

De flesta familjer födde upp åtminstone en hushållsgris, var familjen stor gick det åt flera. De här smågrisarna får lite extra tillsyn. Möjligen räckte inte saggans mjölk till åt alla kulingarna. Eriksöre, Torslunda socken 1956. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Innergård med lador och sidobyggnader. Trädgårdens buskar och blommor är inhägnade med kycklingnät för att få skydd från hönsen som går fritt. Kalkstad, Torslunda socken 1957. Foto Nils J Nilsson/Kalmar läns museum

Sammandrag av intervjuerna

Byn

Bymöte var en gammal tradition i de svenska byarna där bönderna träffades för att avhandla frågor som till exempel vägghållning, jakt, fiske och gemensamma betesmarker. På Öland lever traditionen med bymöten än idag i många byar.

Från november fram till någon gång efter trettondagen var det vanligt att hålla bymöte. Under denna tid var höstbruket avslutat och vårbruket hade ännu inte börjat. Ordförandeskapet gick runt mellan bönderna. Sex av de åtta byarna hade möten en gång om året men Alby skiljer sig från de andra byarna genom att man här har tre möten per år. Förutom mötet under vintern hade Alby också möte under våren och under tidig vinter. Även i Övra Ålebäck hade man fler än ett bymöte, här höll man höstsamtal och vårsamtal. Bymötena tillhörde männens värld, det var bara i Kvinnsgröta som kvinnorna deltog i själva förhandlingarna. Däremot är det i ett par byar där kvinnorna blir bjudna till kalaset som hölls efter förhandlingarna. Bykalasen framstår som stora fester och beskrivs som bjudningar med ”full mat och dricka”.

På södra Öland jagade man under 1950- och 1960-talen främst hare och räv. I flera byar på östra sidan var raphönsjakten utarrederad. Många bönder arrenderade ut rätten till fisket. Varje vår, innan djuren släpptes ut på bete på Stora alvaret eller i sjömarkerna, gjordes en översyn av stenmurarna. Var det två grannar som hade mur mellan sina ägor, gick de tillsammans längs muren och plockade upp nedfallna stenar. På Stora alvaret är det oftast bara stenmurar i byarnas yttre gränser.

Det innebär att alla som släpper ut djur på bete tillsammans ansvarar för att hägnen är i ordning inför betessången.

Gården

Att driva ett lantushåll var ett tungt arbete som helt föll på kvinnornas lott. Till uppgifterna hörde att elda med ved, att laga mat på järnspis och att bära vatten, något som tog väldigt mycket tid. De som saknade centralvärme värmdes varje rum separat med kakelugnar eller kaminer. Vatten och avlopp förekom inte allmänt, utan man bar vatten från brunnen in till köket. Tvättmaskinerna var enkla och bestod av en trätunna som roterades för hand, ibland fanns en mangel ovanpå tunnan där man kunde pressa ut vattnet i kläderna. Tvättmaskinerna stod ofta ute i brygghusen.

Under 1940-talet får de flesta bostäderna elektrisk ström, men ganska ofta användes den till att börja med enbart till belysning. Under 1950-talet skaffade många familjer elspis och några år därefter kylskåp, frysbox och tvättmaskin. Till bekvämligheterna hörde också indraget vatten. Många av bostäderna fick värme i form av en centralpanna som eldades med koks och ved. Moderniseringen av hushållet kom att underlätta arbetsbördan för kvinnorna.

Familjen

Under efterkrigstiden var så gott som alla lantbruksföretag på Öland familjejordbruk. Hälften av de åtta gårdarna var förvärvade genom köp medan den andra hälften hade gått i arv i familjen. Den genomsnittliga åkerarealen var cirka 25 hektar.

Familjerna bestod oftast av en kärnfamilj med mamma, pappa och en skara barn. Alla i familjen var engagerade på ett eller annat sätt, från barnen till de allra äldsta. Även om den äldre generationen inte bodde på gården, så fanns de i närheten och hjälpte till vid behov. Pigor och drängar fanns på en del gårdar. Vid arbetstoppar var det vanligt att anlita arbetskraft bland folket på malmarna eller från Blekinge. Gallringen av sockerbetorna kunde även läggas ut på entreprenad, ofta var det hemmafruar som åtog sig det arbetet.

Arbetsfördelning på gårdarna var traditionell, männen utförde de mest fysiskt krävande arbetsuppgifterna medan kvinnorna ansvarade för hushållsarbetet. Barnen fick utföra sysslor som var lämpade för deras ålder. Deras deltagande i arbetet på gården kan ses som en önskad plikt, men det kan också vara ett socialt kitt som håller ihop familjen. Redan vid unga år får barnen lära sig att ta ansvar vilket leder till att de förstår sitt värde och känner delaktighet.

Mathållning

Graden av självförsörjning var stor och de varor som inhandlades i den lokala handelsboden var få. De varor man köpte var framför allt specerier som socker, salt, kaffe, kakao och kryddor. Den allra största delen av kosten bestod av potatis, fläsk, grönsaker och frukt från den egna gården. I kökslandet odlades potatis, morötter, lök och andra grönsaker. Det var även vanligt att köksväxter odlades i halvrad på en åker nära gården. Frukt och bär kom från trädgården, ägg från de egna värphönsen. Fiske och jakt, bär- och svampplockning kompletterade kosten. Nötkött var exklusivt och det var inte vanligt att ta tillbaka kött när en ko var skickad till slakt.

Trädgårdsintresset var stort bland kvinnorna och trädgårdarna är helt och hållet deras domän.

Barnen hjälpte till i trädgårdsarbetet, både pojkar och flickor. När pojkarna blev äldre övergick de successivt till att hjälpa pappan i arbetet med jorden och djuren.

Innan kyl- och frystekniken under femtiotalet vann insteg i hemmen var förvaringen av maten ett problem, särskilt under sommartid. Potatis, rotfrukter och äpplen lagrades mörkt och svalt i jordkällare och stukor. Grönsaker och frukter konserverades i glasburkar. Fisk och kött saltades eller torkades och förvarades i svala och mörka utrymmen. Maten var tvungen att vara skyddad från flugor, möss och råttor.

I många gårdar började dagen med havregrynsgröt till frukost. Middagsmaten bestod av husmanskost och de flesta familjer åt middag mitt på dagen. Fläskkött var tillsammans med potatis basen i mathållningen. Många familjer åt fisk till middag några gånger i veckan. Till kvällsmat åt man ofta något enklare. Stek, fläskkotletter och kyckling var lite finare mat som man åt till söndagsmiddag.

Kläder

I de allra flesta familjerna sydde kvinnorna kläder till sig själva och barnen. På flera ställen i bygderna fanns det sömmerskor som sydde upp måttbeställda kläder; klänningar, kjolar och blusar. Långt in på 1900-talet var kläder och skor dyra och de gick i arv mellan syskonen. Beklädnads- och skoaffärer fanns i Mörbylånga och Degerhamn. Byskomakaren halvslade skor.

Fritid och nöjen

I Sverige fick arbetare lagstadgad rätt till två veckors semester per år 1938. Antalet semesterveckor ökade 1951 till tre veckor och 1963 till fyra veckor. Men för de som drev ett jordbruk var det knappast tal om någon semester, särskilt inte för

dem som hade mjölkkor. I familjer som hade bil hände det att familjen gjorde bilutflykter mellan mjölkningarna om söndagarna. Man gjorde även kortare resor till släkt och vänner på fastlandet.

Festplatser fanns runt om på södra Öland och det var ett omtyckt nöje bland ungdomarna att åka på dans. Att gå på bio var också populärt, biografier fanns i Stenåsa, Mörbylånga och Degerhamn. Midsommar firades i olika grad, ibland var bara en midsommarstång rest på gårdsplanen, medan det i andra byar och socknar var arrangerade midsommarfester med dans och lekar. Ett stort nöje bland många vuxna var lottöppning.

Jord och djur

Hästar och traktorer

Bönderna på södra Öland var tidigt ute med att skaffa sig traktorer. De finns på de flesta gårdarna under 1950-talet och vissa har haft traktor ända sedan 1930- och 40-talen. På många gårdar fanns en eller ett par hästar kvar, men de användes bara till lättare sysslor eller inte alls. Det är tydligt att hästarna har börjat göra sitt uttåg ur jordbruket som dragare. Men det är inte förrän i slutet på 1960-talet som deras tid är helt passerad.

Maskiner och redskap

De flesta jordbruk mekaniserades gradvis och arbetade med ny och gammal teknik samtidigt. Det var sällan någon gård kunde investera i traktor, självbindare och bostadsförbättringar samtidigt.

Den mesta spannmålen tröskades vid halvsekel-skiftet på tröskverk som var en föregångare till dagens skördetröskor. Ett tröskverk var en mycket stor investering och det var vanligt att flera bönder gick samman och bildade en tröskverksförening. När det var dags för tröskningen anställdes tillfällig

personal, som tillsammans med gårdens egna folk, bildade ett trösklag. Det är bara i en by, Mysinge, där bönderna hyrde in en tröska och en maskinist. I Lilla Frö hade man speciella tröskor för fröodlingen.

Skördetröskor som hanterade både skörd och tröskning i en maskin, ersatte från mitten av 1900-talet både självbindaren och de stationära tröskverken. De första skördetröskorna var inte självkörande, utan var bogserade efter en traktor.

Växtodling

Odling av råg och korn har en mycket lång tradition som de två viktigaste spannmålen på Öland. På mitten av 1950-talet var de fortfarande de vanligaste spannmålen på flera gårdar. På alla gårdarna odlar man råg men även korn och vete var vanliga grödor. Odling av havre förekommer däremot inte på mer än tre gårdar och då på små arealer.

På hela södra Öland var odlingen av sockerbetor vanlig. Anledningen till detta var flera, närheten till sockerbruket i Mörbylånga, bra lönsamhet och att sockerbetsodlingen gav biprodukter som kunde användas till djurfoder. Alla de som vi har intervjuat har vuxit upp på gårdar där man odlade sockerbetor. Många vittnar om det krävande arbetet i fälten med gallring, ogräshackning och skörd för hand.

I strävan att göra landet självförsörjande ökade oljeväxtodlingen med raps, ryps och oljelin efter andra världskriget. Raps var den viktigaste bland de nya grödorna. Den gav goda inkomster och många kunde investera i en traktor eller en personbil. I Mysinge odlade man oljelin under en kort period.

Den fältmässiga köksväxtodlingen ökade under 1940-talet och var till stor del förlagd till södra Öland. Öland stod för hälften av hela Sveriges

produktion av lök. Andra köksväxter som odlades var bruna bönor, morötter, gula ärter, gurka, tomat, haricotsverts, hallon och rosplantor. Specialodlingar var omfattande på både västra och östra sidan.

Gården i Lilla Frö var specialiserad på den lönsamma odlingen av lantbruks- och trädgårdsfröer och hade kontraktsodling med flera stora utsädesfirmor.

På alla gårdar som hade nötkreatur var vallodlingen viktig. På 1950-talet hade ängen spelat ut sin roll och det var ytterst små rester av ängar som fanns kvar på ett par gårdar.

Nötkreatur

År 1948 fanns det närmare 15 700 kor på Öland. I första hand var korna av rasen SRB men de var inte renrasiga eftersom det ofta var den gamla lantrasen 'Ölandsko' som hade korsats med en SRB-tjur. Mjölkmaskinen introducerades i Sverige på 1910-talet men ännu 1944 mjölkades bara var fjärde ko i Sverige med maskin. Inte förrän på 1970-talet blev maskinmjölkning standard inom mejeriproduktionen.

Alla gårdar, utom den i Lilla Frö, hade mjölkko besättningar i början av 1950-talet. I genomsnitt fanns det tio mjölkkor per gård. Det var ingen skillnad i antalet kor mellan västra och östra sidan. De flesta var tidiga med att skaffa sig mjölkmaskiner, några redan under 1940-talet. Innan mjölkmaskinernas tid var det vanligt att kvinnor och män hjälptes åt att mjölka för hand. Med mjölkmaskinerna övertog männen sysslan i högre grad. Det fanns dock undantag där kvinnorna helt skötte korna.

Mjölkbilar hämtade mjölk varje dag, undantagen är Kvinnsgröta och Mysinge där bönderna själva

levererade mjölken till mejeriet. Under sommarhalvåret betade korna i hagar som låg nära byn eller på Stora alvaret. När djuren var stallade under vintern fick de hö, rotfrukter och biprodukter från sockertillverkningen. Det var främst männen som skötte det tunga arbetet med fodring och utgödsling men barnen var ibland med och hjälpte till. Kvinnor, barn och pigor skötte kalvarna. Ungdjuren betade på Stora alvaret från maj fram till hösten. Det var fritt att släppa det antal djur man ville.

Övriga djur på gården

Under de båda världskrigen ökade antalet får i Sverige. Landets gränser var stängda och ingen ull kunde importeras. Under 1900-talets första hälft var den helvita fårrasen 'Cheviot', som både är en kött- och pälsras, den vanligaste rasen på Öland. Några av gårdarna hade små besättningar med cirka tio tackor som betade på Stora alvaret.

Det var vanligt att hålla sig med hushållsgrisar, på alla gårdar fanns åtminstone en gris som skulle ge mat till familjen. Smågrisar köpte man ofta av gris-handlare som åkte runt i bil och sålde kulingar. Tre gårdar säljer sina mjölkkor och övergår till svinuppfödning i större skala under 1960-talet. Först på 1970-talet slår grisuppfödningen igenom på bredare front.

På varje gård fanns omkring 25 hönor. Ansvar för att sköta hönsen vilade på kvinnorna som ofta hade hjälp av barnen. Ibland bytte husmödrarna överskottet av ägg mot specerivaror i handelsboden. Blev det några kronor över behöll kvinnorna dem som sina egna fickpengar.

Under 1950-talet är det bara en gård på östra sidan som har gäss, men dessa är inte av den öländska rasen. Före andra världskriget hade gässkötsel varit

allmän i hela landet och ofta hade olika landsändar sina egna lantraser. 'Ölandsgåsen' var särskilt vanlig på sydöstra Öland. Den är mycket härdig och förnöjsam och kan livnära sig på magert bete.

Då och nu

Förändringar sker hela tiden, ibland så sakta att vi inte märker dem, men det kan också ske stora förändringar under en kort period. Decennierna efter andra världskriget tillhör en period då mycket hände inom lantbruket på Öland och i hela Sverige. De avslutande frågorna har rört vilka de största förändringarna är mellan 1950- och 1960-talen och idag. Vi har frågat de intervjuade personerna om vad de har för intryck av de förändringar som har skett. Vi har också frågat om de tror att kunskaper om äldre tiders bruk skulle kunna komma till användning i framtiden.

Alla de åtta personerna vi har intervjuat tycker att den största skillnaden mellan då och nu är att människor har flyttat från landsbygden. Förr var det många människor i alla gårdar och i många byar var sammanhållningen god. Numera är gemenskapen förlorad och de som bedriver jordbruk är ensamma och jobbar under ett högt och stressigt tempo.

Alla vi har pratat med har som barn fått hjälpa till i arbetet på gården. För de flesta var det självklart och inte något som de funderade särskilt över. Vissa noterade att sommargästernas barn låg vid stranden medan de själva låg och rensade ogräs i betlandet. Men det framhålls också att när man som barn fick hjälpa till på gården ökade delaktigheten och därmed självförtroendet. Barnen fick känna sig betydelsefulla.

Idag finns en stor medvetenhet om klimatförändringar och oron är stor för hur dessa kommer att påverka jordbruket på södra Öland. Den bild som målas upp inför framtiden är ganska dystert. Högre temperaturer och stigande havsnivåer kommer att få stor och negativ påverkan på förutsättningarna för att bedriva lantbruk på södra Öland.

Svaren varierar på frågan om äldre kunskaper om hur man sköter ett jordbruk, kan komma till användning i framtiden. En del tror inte alls att dessa kunskaper kan vara till nytta, särskilt inte eftersom den inte finns dokumenterad. Andra tror att det senaste årens händelser i Europa och i världen har ökat vår medvetenhet om samhällets sårbarhet och gjort att fler kommer att bli intresserade av självhushållning.

Några tankar om tiden

Trots att den nu genomförda studien är begränsad i sin omfattning, ger den ändå en uppfattning om arbetet på en gård på södra Öland under mitten av förra seklet.

Utan att göra alltför långt dragna slutsatser kan vi konstatera följande

- Alla gårdar var tidiga med att anamma ny teknik, till exempel inköp av traktorer och installation av bekvämligheter i köken.
- Graden av självförsörjning var hög på samtliga gårdar.
- De stora skillnader vi ser idag när det gäller driftsinriktning mellan östra och västra sidan fanns inte under 1950- och 1960-talen. På så gott som alla gårdar höll man mjölkkor och odlade specialgrödor.
- Arbetsfördelningen mellan män och kvinnor var traditionell. Männen gjorde de mest fysiskt krävande arbetsuppgifterna medan kvinnorna ansvarade för hushållet och dessutom arbetade ute på fälten och i ladugårdarna. Barnen hjälpte till med arbetet på gården från tidig ålder.
- Människor umgicks över flera olika gränser; bönder och malmfolk, kvinnor och män, vuxna och barn.
- Där det förr var ett arbetslag som arbetade tillsammans sitter idag bonden ensam i traktorn. Avancerade maskiner och redskap har gjort att arbetskraften har sjunkit till ett minimum och landsbygden har blivit avfolkad.
- De personer som vuxit upp nära jord och djur, de inom den "Gröna näringen", förstår bättre än de flesta hur allvarlig förändringen av klimatet är och känner stor oro inför framtiden.

Ordförklaringar

Alvarmo: Jordart som är lerig och kalkhaltig och för det mesta är blandad med skarpkantiga fragment av kalkberggrunden.

Barrotad: En uppgrävd växt som säljs utan kruka.

Betfor: Torkad betmassa.

Betmassa: Biprodukt från sockertillverkning.

Björke: Liten björkskog

Blodgång: Blodsjukdom som drabbar nötkreatur.

Bultvagn: Vagn av trä och järn som drogs av oxar.

Effsingar: Den bit av den sista delen av varpen i en vävstol som inte går att väva.

Elevator: Hissanordning

Familjejordbruk: Jordbruksföretag som ger sysselsättning och försörjning åt en familj. Människor som är relaterade till varandra genom släktskap äger, driver och kontrollerar företaget. Företaget kan ha fast anställda eller ta in arbetskraft säsongsvis.

Gröpe: Grovmalen spannmål till djurfoder. Grisarna fick ofta gröpe blandat med vatten eller mjölk.

Gummimaskros: *Taraxacum kok-saghyz*

Hackelse: Halmstrå hackat i mindre bitar för att användas som foder eller strö.

Hag: Stenmursinhägnat område i utmarken som brukas som äng eller för bete.

Horva: Litet, stenmursinhägnat område i utmarken som brukas för odling.

Insemination: Befruktning på konstgjord väg.

Jetter: Hårdpackad morän. Kan även stavas jätter.

Klapperstenar: Mindre stenar som fått sin rundade form genom rullning och nötning mot varandra till följd av havsvågor.

Klapperstensmylla: Jord med inblandad klappersten.

Koks: Bränsle, framställt av stenkol, som användes under stor del av 1900-talet för uppvärmning av bostäder.

Kontraktsodling: En i förväg uppgjord överenskommelse mellan odlare och uppköpare av en gröda.

Kraka: Sätta upp skördad säd, ärter, bönor etc. till torkning på en stör.

Kvickrot: *Elymus repens*. Ett ogräs.

Läsmöte: Ett frivilligt husförhör där sockenprästen undervisade och skapade personliga kontakter med medlemmarna i församlingen.

Löspress: Den första generationen höpressar. Redskap draget efter traktor som samlar upp och pressar ihop strängar av hö eller halm och binder ihop materialet med garn till lagom stora balar.

Lövfoder: Torkat löv för foder till djuren under vintern.

Malm: Område med små stugor strax utanför byn där de som inte ägde någon jord bodde.

Melass: Biprodukt från sockertillverkning.

Morän: Osorterad jordart med varierande sammansättning.

Nek: Sädeskärve

Nematoder: Mikroskopiskt små rundmaskar som förstör grödornas rötter.

Pinno: Äldre beteckning för ett hårt sammanpackat och osorterat jordlager.

Råmjölk: Den första mjölk som kon producerar efter kalvning.

Samfällighet: Område som är gemensamt för alla byns gårdar, till exempel vägar, tåkter, kvarn- och sjöbodplaner. Rätten att utnyttja samfälligheten följer inte med ägaren utan med gården.

Saltsten: Block av sammanpressat koksalt, ibland uppblandat med andra mineralämnen.

Seminör: Person som inseminerar kor och kvigor. Se insemination.

Självhushållning: Ekonomiskt system där människor själva framställer mat, kläder och annat de behöver.

Skiftesverk: En träbyggnadsteknik där väggarna består av liggande plankor, inpassade i grova hörnstolpar. Tekniken var förr vanlig på Öland.

Slak: Tång som bärgades för att gödsla jorden.

Slinder: Utrymme för lagring av hö, höskulle.

Specialodling: Odling av exempelvis rotfrukter, grönsaker, frukt, bär och plantskoleväxter. Andra ord för specialodling är trädgårdsodling eller fältmässig köksväxtodling.

Stack: Hö upplagt kring en stör för att torka.

Starr: *Carex*. Ett halvgräs som betesdjur ofta ratar på grund av att det är strävt och vasst.

Stuka: Lagringsplats för rotfrukter under vintern. Rotfrukterna ligger på ett lager av sand och är täckta med halm eller annat isolerande material.

Svartmylla: Lucker, svart jordmån med hög mullhalt.

Svartträda: Osådd åker som harvades flera gånger.

Trave: Ett antal neker som ligger i en hög för att torka.

Trespent: Ko som endast lämnar mjölk från tre spenar.

Träda: Åker där ingen gröda växer.

Täckdikning: Genom att gräva ner tegelrör i marken på frostfritt djup kunde överskottsvatten ledas bort.

Undantag: Bostad för den äldre generationen på en bondgård.

Vall: Åker som är besådd med vallväxter som klöver och ärtväxten lusern samt olika gräsarter.

Verkning: Klippning, filning och slipning av en kos klövar.

Vitrot: Kvikrot, se detta ord.

Äng: Område som sedan lång tid tillbaka har använts för slätter.

Källor och litteratur

- Bengtsdotter Katz, V. *Drängsprängaren, Kvarnhorvan och Ventlinge sydväst. Ågonamn i världsarvet Södra Ölands odlingslandskap 1960 och 2015*. Institutet för språk och folkminnen. Uppsala 2020
- Eriksson, L., Moreau, A. *Lantbrukets byggnader. Stenåsa, Kastlösa och Ventlinge socknar*. Meddelande 2019:03. Länsstyrelsen Kalmar län 2019
- Flygare, I. A., Isacson, M. *Jordbruket i välfärdssamhället 1945–2000*. (Det svenska jordbrukets historia V). Örebro 2003
- Folkesson, P., Moreau, A. *Gärdesgränser och betesorganisation*. 14 rapporter sockenvis. Länsstyrelsen Kalmar län 2011–2015
- Gräsgårds hembygdsförening (red. C.G. Holdar) *Gräsgård mellan hav och hed*. Borgholm 1994
- Harnesk, T. *Det vita guldet–när mekaniseringen kom in i ladugården*. Artikel i tidskriften Ny teknik 2021-11-13. <https://teknikhistoria.nyteknik.se/nyheter/det-vita-guldet-nar-mekaniseringen-kom-in-i-ladugar-den/502827>
- Johansson, E. *Jordbruket i Vickleby*. (Vickleby. En sockenbeskrivning). 1990
- Johansson, S. *Ölands jordbruk av idag*. (Öland III). Lund 1949
- Johansson, Y. *Något om jordbruket i Sandby och Gårdby*. (En bok om Sandby-Gårdby) Sandby-Gårdby hembygdsförening 1990
- Landin, L. *Ölands industri*. (Öland III). Lund 1949
- Larsson, R. *Från stall till maskinhall. Lantbrukets maskin- och redskapshistoria under 1900-talet*. Kristianstad 2009
- Lindgård, P. *Klimatförändringar och världsarv. Södra Ölands odlingslandskap i ett förändrat klimat*. Meddelande 2021:04. Länsstyrelsen Kalmar län 2021
- Magnusson, F., Holdar, CG. *Jordbruket*. (Gräsgård mellan hav och hed) Gräsgårds hembygdsförening 1993
- Moreau, A. *Grödor och husdjur på södra Öland*. Meddelande 2019:11. Länsstyrelsen Kalmar län 2019
- Moreau, A. *Landskap att värna om. Gärdesgränser och bete på Södra Öland*. Länsstyrelsen Kalmar län 2015
- Moreau, A. *Sjömarker i Stenåsa, Kastlösa och Ventlinge*. Länsstyrelsen Kalmar län 2016
- Morell, M. *Teknologi och genus i svenskt jordbruk. Manligt och kvinnligt i mjölkmaskinannonser från 1920- till 1950-tal*. (Agrarhistoria på många sätt). Gävle 2009
- Myrdal, J. (red) *Det svenska jordbrukets historia. Band I–V*. 1998–2003

- Mårtensson, R. *Jordbruket i Mörbylånga*. (Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild, i helg och söcken) Mörbylånga hembygdsförening 1983
- Nilsson, L. *Traditionell kunskap i världsarvet Södra Ölands odlingslandskap. En förstudie av det immateriella kulturarvet främst gällande markanvändning och markindelning på södra Öland*. Plantago 2020. Metodstudie, ej tryckt.
- Nordmark, M-L. *Ölands jordbruk i äldre tid*. (Öland III). Lund 1949
- Perlinge, A. *Bondeminnen–människan och tekniken i jordbruket under 1900-talet*. Borås 1995
- Petersson, G. (red.) *Mörbylilla. Släkthistorier från en öländsk by*. Kalmar 2022
- Resmo hembygdsförening. *En bok om Resmo. Stort och smått från en Ölandssocken*. Resmo 2013
- Sandby och Gårdby hembygdsföreningar. *Sandby och Gårdby. Två socknar på Öland*. Kalmar 2009
- Schultze, H., Larsson, P-O. *Ölands hästar: Remontuppfödning och annan hästavel på Öland*. 2004
- Statistiska centralbyrån (SCB). *Jordbruk och boskapsskötsel 1960*. Stockholm 1961
- Statistiska centralbyrån (SCB). *Jordbruksräkningen år 1944*. Stockholm 1946
- Stenåsa Hulterstad hembygdsförening. *Hembygdsbok för Hulterstad och Stenåsa*. 2004
- Svenska gods och gårdar. *Kalmar län (södra) med Öland*. Del XXIII. Hermes förlag AB 1939
- Vikstrand, P. *Öländska ortnamn och öländsk landskapshistoria*. Uppsala 2022
- Wahlgren, H. *Ölands fiske*. (Öland III). Lund 1949
- Wirsell, G. *Kastlösa. En sockenhistorik*. Umeå 1952
- Åsenius, E. *Jordbruket förr och nu*. (Resmo. En hembygdsbok) Resmo hembygdsförening 1955
- Åsenius, E. *Jordbruket i Ås socken*. (Ås socken på södra Ölands sydspets) Ås hembygdsförening 1975
- Åstrand, F. *Något om jordbruket i Ventlinge*. (Ventlinge–en sockenbeskrivning) Ventlinge hembygdsförening 1976

Ingrid i Lilla Frö

Lennart i Mysinge

Göran i Lilla Dalby

Elisabet i Södra Möckleby

Gunnar i Kvinnsgröta

Ulla i Övra Ålebäck

Lena i Fröslanda

Carl-Johan i Alby

0 10 Km

LM

I denna skrift berättar åtta personer om hur det var att växa upp på en bondgård på södra Öland under 1950- och 1960-talen. Berättelserna handlar om gården och familjen, om allt arbete som krävdes av alla och envar men också om ledig tid och glädjeämnen.

Länsstyrelsen
Kalmar län

www.lansstyrelsen.se/kalmar